

Eylemişler Râsîh'e Bührtân Bührtân Üstüne: Balıkesirli Râsîh'in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi*

SADIK YAZAR **

Eylemişler Râsîh'e Bührtân Bührtân Üstüne***: The
Revision of the Knowledge on the Works of Râsîh of
Balıkesir

Ö Z E T

Fatih Sultan Mehmed döneminde sadrazamlık görevinde bulunan Zağanos Paşa'nın soyundan gelen Ahmed Râsîh Bey, XVII. yüzyılın sonu ile XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış bir şair ve nesir yazarıdır. Aristokrat bir aileye mensup olan Râsîh, edebiyat tarihinde daha ziyade kendisine atfedilen "üstüne" redifli gazel ile tanındı. Kendisini konu alan ilk müstakil bilimsel çalışma 1980 yılında Şakir Diclehan tarafından yapıldı. Önemli bir hareket noktası durumunda olan bu çalışmadan sonra, sonuncusu 2019'da olmak üzere Râsîh'i konu alan başkaca bazı bilimsel çalışmalar da yapıldı. Ancak bunların çoğunda birincil kaynaklara müracaat edilmemesi, hatta Râsîh ile ilgili araştırmalar noktasında hareket noktası olan Diclehan'ın çalışmasına bile başvurulmamasından ötürü Balıkesirli Râsîh'in eserleri başta olmak üzere hayatı ve edebiyat tarihindeki konumlandırılması noktasında ciddi hata ve noksanlıklar bulunmaktadır. Bu çalışma söz konusu hataları tashih edip eksiklikleri tamamlamak gayesiyle Balıkesirli Râsîh'in eserlerine yönelik yapılan tarama ve araştırmaların

A B S T R A C T

Ahmed Râsîh Bey, a descendant of Zağanos Pasha, who served as the Grand Vizier during the reign of Sultan Mehmet the Conqueror, is a poet and an author who lived in the second half of the XVIIth century and first quarter of the XVIIIth century. As a member of an aristocratic family, Râsîh was known with a ghazal with the redif "üstüne" attributed to him in the history of classical Turkish literature. The first scientific study devoted to him was carried out by Şakir Diclehan in 1980. After this study, which was an important starting point, some other studies were conducted on Râsîh, the last one being in 2019. However, in most of these, there are serious mistakes and deficiencies regarding the life and works of Râsîh of Balıkesir and his positioning in the history of literature, since the primary sources are not used, and even the study of Diclehan, which was the starting point for researches on the poet, is not used. This study reveals the results of the researches on the works of Râsîh to correct these mistakes

* Makale Geliş Tarihi: 20.04.2020 / Kabul Tarihi: 10.06.2020.

** Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanlarını Ödüllendirme Programı (GEBİP) dahilinde bu çalışmaya verdiği destekten dolayı Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) teşekkür ederim. Ayrıca bu makaleyi okuyup kıymetli görüşlerini benimle paylaşma lütfunda bulunan Doç. Dr. Berat Açıl ve öğrencim Rumeysa Bayrama'a teşekkürü borç bilirim.

*** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (zyazar@gmail.com), Orcid Id: 0000-0001-8029-5723.

**** This verse is a piece of the famous ghazal that is thought to belong to Râsîh. It means "They slandered Rasih a lot."

sonuçlarını ortaya koymaktadır. Yapılan taramalar sonucunda Râsîh'in diğer eserleri konusunda da önemli bilgiler barındıran ve ilk defa bu makalede tanıtılacak olan *Dîvânçe-i Tevârih*'i ya da mecmuası tespit edilmiştir. Bu makalede; söz konusu mecmua ile varlığından haberdar olunan ancak ihtiva ettiği bilgilerin değerlendirilmediği *Bülgatü'l-Ahbâb* isimli eseri kaynak alınarak şairin eserleri yeniden ele alınmıştır. Bunun için çalışmanın ilk kısmında Râsîh'e dair yapılan çalışmaların eleştirel bir değerlendirilmesi yapılmış, ardından onun eserleri teker teker tanıtılmıştır.

and complete these deficiencies. As a result of this researches, the *Dîvânçe-i Tevârih* or the private mecmua of Râsîh, which contains important information about his other works was determined. In this article; the works of the poet were reconsidered by using *Bülgatü'l-Ahbâb* or his mecmua as reference, which is mentioned in the literature but its information is not taken into consideration. For this aim, in the first part of the study, a critical evaluation of the studies on Râsîh will be made, and then his works will be introduced one by one.

ANAHTAR KELİMELEER

Klasik Türk Edebiyatı, Balıkesirli Râsîh, *Bülgatü'l-Ahbâb*, Râsîh'in mecmuası.

KEYWORDS

Classical Turkish Literature, Râsîh of Balıkesir, *Bulgatü'l-Ahbâb*, the mecmua of Râsîh.

Giriş

Bir bilimsel araştırmadan, makul ve makbul değerlendirme ve sonuç çıkarabilmenin, o araştırmanın bilimsel usullerle elde edilip denetlenebilir verilere dayanmasına bağlı olduğu her akademik disiplinde geçerli bir hakikattir. Bu verilerin oluşturulması safhasında birincil kaynaklara müracaat o araştırmanın güvenilirliği ve özgünlüğü açısından olmazsa olmazdır. Genel olarak İslam medeniyeti özel olarak Osmanlı medeniyeti araştırmalarında kullanılan veriler, büyük oranda bu alanın birincil kaynakları durumunda olan yazmalardan devşirilmektedir. Yazma kültürden veriler devşirmek ise diğer birçok disipline göre oldukça zor, dikkat ve titizlik gerektiren bir ameliyedir. Zira bu sahada çalışacak bir araştırmacının yazma kültürünün çok kültürlü ve çok dilli yapısını, bu kültürün kendi has bilgisini dikkate alarak mümkün merteye kapsamlı bir bilgi ve birikimle donanması gerekir. Öte taraftan bu sahada çalışacak araştırmacının peşinde olduğu veriler hala düzenli bir şekilde kataloglanıp tasnif edilerek hazır hale getirilmiş bir halde değildir. O verilerini neredeyse dünyanın her tarafına yayılmış olan yazma eser koleksiyonlarını tarayarak oluşturmaya çalışacaktır. Bu noktada yapacağı bir ihmal daha yolun başında araştırmasının akamete uğramasına sebep olacaktır. Verilerin bulunduğu belge ya da yazmaları tespit ettikten sonra da bu verileri doğru bir şekilde okuyup anlayarak ortaya çıkarması gerekir. Aksi takdirde birçok araştırmada olduğu gibi tarihî bir olgu ya da nesne, olduğundan çok daha farklı bir şekilde dolaşıma sokulabilmektedir. Dolaşıma sokulan bir bilgi ya da algıyı değiştirmek ise oldukça zordur.

Bu makalede yukarıda söz konusu edilen duruma yer yer riayet edilmediğinden XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Balıkesirli Râsîh'in¹ eserleri ve edebiyat tarihindeki yerine dair mevcut bilgi ve algılar, eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulup tespit edilen yeni yazmalar ışığında şairin hayatı, eserleri ve edebiyat tarihindeki konumlandırılmasına dair tashihler yapılmaya çalışılacaktır.

Râsîh'e Dair Mevcut Literatürün Tanıtımı ve Değerlendirilmesi

Balıkesirli Râsîh'e dair bilimsel çalışmaların literatür taraması ve değerlendirmesine geçmeden evvel, onun Sofyalı Râsîh ile çağdaş ve mahlasdaş olup bu iki şairin klasik biyografi yazarları ile modern araştırmacılar tarafından birbirine karıştırıldığını ifade etmek isteriz. Dolayısıyla değerlendirmesini yapacağımız literatüre sadece Balıkesirli Râsîh değil Sofyalı Râsîh ile ilgili çalışmaları da dahil edeceğiz.

Dolaylı değinmeler² bir tarafa bırakılacak olursa Balıkesirli Râsîh'i müstakil olarak ele alan ilk çalışma tespitlerimize göre Şakir Diclehan'a aittir. 1978 yılında icra edilen *Birinci Millî Türkoloji Kongresi*'nde sunduğu "Rasîh Ahmed Bey ve Divanı" başlıklı tebliğinde -1980 yılında neşredilecektir- öncelikle şairin hayatından kısaca bahsederek tespit ettiği

¹ Çalışmamızın hacmini aşmamak gayesiyle Balıkesirli Râsîh'in terceme-i haline yer vermeyeceğiz. Çalışmamızın ilk kısmında değerlendireceğimiz mevcut çalışmalarda Râsîh'in terceme-i hali eserlerine göre daha az hatalı ise de birçok eksiği barındırmaktadır. Dolayısıyla onun biyografisini başka bir çalışma ile ele almayı düşündüğümüzden burada onunla ilgili elzem bilgileri vermeye iktifa edeceğiz.

Balıkesirli Râsîh baba tarafından Zağanos Paşa'nın (ö. 1481) soyundan gelmekte olup çalışmamızda tanıtacağımız *Bülgatü'l-Ahbâb* isimli eserinde kendisini Râsîh Ahmed b. Sinân Paşa b. Mehmed Paşa b. Hasan Paşa b. Ömer Paşa şeklinde şecerelendirir. Annesi Hatice Hanım ise IV. Murâd devri devlet adamlarından İlyas Paşa'nın kızıdır. Böylece hem anne hem de baba tarafından aristokrat bir aileye mensup olan Râsîh'in doğum tarihi belli değildir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında doğup Muharrem Eren'in bulunduğu belgeler ışığında 14 Rebülevvel 1144/16 Eylül 1731 tarihinde vefat ettiği anlaşılmaktadır. (Bk. Eren 1994: 49).

² "Üstüne" redifli meşhur gazeli dolayısıyla Yahya Kemal tarafından bir yazıya konu edildikten sonra bazı edebiyat tarihleri ile popüler nitelikteki bazı yazılarda Râsîh'ten bahsedilmiştir. Bu tür değinmelerde Yahya Kemal'in de etkisiyle genellikle şairin sadece bir gazeli ile edebiyat tarihinde yer ettiği ifade edilmeye çalışılmıştır. (Bk. Yahya Kemal 2017: 59-60; Yöntem 2004: 393).

eserlerini birer cümle ile tanıtır. Sonrasında divanı ve edebî şahsiyeti üzerinde durmaya çalışırken şaire atfettiği meşhur “üstüne” redifli gazelinin şöhretini de söz konusu eder. Diclehan, kendisinden sonra bazı araştırmacıların Sofyalı Râsih’e ait kıldığı divan nüshalarını Balıkesirli Râsih’e ait kılıp bu noktada herhangi bir tereddüt izhar etmemiştir. Ancak onun konuyla ilgili çalışacak araştırmacılar için önemli bir yol açarak şairin *Bülgatü’l-Ahbâb* isimli eserini tespit ettiği, bununla da yetinmeyip bu eseri okuyarak şairin bu eserde söz konusu edilen üç eserini de ismen zikrettiği görülmektedir. Dolayısıyla Diclehan Balıkesirli Râsih’in birkaç eserini görememiş olsa da çalışmasını hazırladığı döneme göre oldukça önemli bir hareket noktası oluşturmuştur.

Diclehan’ın bu ilk çalışmasından sonra Râsih hakkındaki ilk müstakil çalışmalar 1997 ve 1998 yılında yapılan iki yüksek lisans tezidir. Bunların ilkinde Özge Öztekin, Sofyalı Yûsuf Râsih ile Balıkesirli Ahmed Râsih’i karıştırmış ya da kararsız kalmayı tercih etmiş gibidir³ (Öztekin 1997). Araştırmacı “Râsih” mahlaslı iki ayrı şair olabileceği ihtimalini söz konusu etse de oluşturduğu biyografi ve şairin eserlerine dair verdiği bilgiler dikkate alındığında iki ayrı şaire ait bilgilerden tek bir şair ortaya çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Öztekin, Râsih’in eserleri için Diclehan’ın makalesini kullanmış olup söz konusu çalışmadaki bilgileri olduğu gibi⁴ aktarmıştır. Bu noktada bahsedilen eserlerin nüshalarına ulaşip buradaki bilgileri değerlendirmeye dair bir çaba harcanmadığı gözlemlenmektedir.

Tezine “Sofyalı Yusuf Rasih, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı’nın Tenkitli Metni” başlığını veren Abdullah Bulut ise Sofyalı Râsih ile Balıkesirli Râsih’in birbirine karıştırıldığının farkında olarak tenkitli metnini hazırladığı Divan’ın Sofyalı Râsih’e ait olduğunu ileri sürüp kaynaklardaki bilgilerden hareketle Sofyalı Râsih’in hayatı ve eserlerine dair bilgiler verir. Kurduğu divan için kullandığı üç nüshadan ikisi Şakir Diclehan’ın Balıkesirli Râsih’e ait kıldığı, Özge Öztekin’in de tezinde kullandığı nüshalardır. Bulut, Balıkesirli Râsih’e ait kılınan “üstüne”

³ Öztekin şu künyeli makalelerinde de belirsiz bir tavır takınıp bahsettiği Râsih’in hangi Râsih olduğu konusunda net bir tavır takınmamıştır. (Bk. Öztekin 2000: 229-250; Öztekin 2001: 118-128).

⁴ Öztekin’in, Diclehan’ın bahsettiği şehrengizi gözden kaçırdığı anlaşılmaktadır.

redifli meşhur gazelin de Sofyalı Râsîh'e ait olduğunu ileri sürüp bunu birkaç madde ile gerekçelendirmektedir (Bulut 1998: VI-X).

Bahattin Kahraman da "Balıkesirli Râsîh" (Kahraman 2003) başlıklı bir makale kaleme alarak konuyla doğrudan ilgili bir çalışma yapmıştır. Klasik biyografik kaynaklar ile Muharrem Eren'in *Zağnos Paşa* isimli kitabındaki verilerden hareketle Râsîh'in biyografisini oluşturan araştırmacı, Sofyalı Râsîh ile karıştırılmasına değindikten sonra şairin dört eserini sıralayıp çok kısa bir şekilde bu eserler hakkında bilgi verir. Abdullah Bulut'un tezinden haberdar olduğu anlaşılan Kahraman, Bulut'un Sofyalı Râsîh'e ait kıldığı divan nüshalarından birini Balıkesirli Râsîh'e ait kılar. Şakir Diclehan'ın tebliğini kullanmış olmasına rağmen onun makalesinde Râsîh'in eserleri arasında saydığı eserlerden bahsetmemiş olan Kahraman'ın şaire ait kıldığı diğer eserleri de kataloglar ve ikincil kaynaklar üzerinden tanıttığı, bunlardan hiçbirinin nüshasını kullanmadığı görülmektedir. Araştırmacı makalesini, Balıkesirli Râsîh'e ait kıldığı "üstüne" redifli gazelin şöhretinden bahsederek bitirir.

Hüseyin Akkaya "Râsîh Bey'in 'Üstüne' Redifli Meşhur Gazelinde İkilemelerin Kullanılışı" başlıklı makalesinde (Akkaya 2007) Râsîh'in söz konusu gazelini merkeze almış ve onun Türk edebiyatı tarihinde bu tek gazeli ile meşhur olduğunu söyledikten sonra bu gazelin etkilerinden kısaca bahsetmiştir. Sonrasında da gazeldeki ikilemeleri sanat zaviyesinden tahlil etmiştir. Râsîh'in eserlerine dair herhangi yeni bir bilgi vermemiştir.

Bahattin Kahraman'ın makalesinden sonra Engin Selçuk'un da Râsîh ile ilgili araştırmalarda öncelikli olarak karşılaşılan iki çalışması bulunmaktadır. Selçuk önce "Balıkesir'e Değer Katan Bir Şair: Râsîh Ahmed Bey" başlıklı bir bildiri sunmuş ve bunu 2014 yılında neşretmiştir (Selçuk 2014: 137-143). Şakir Diclehan'ın tebliğinden ve yukarıda bahsi geçen tezleri çalışmasında kullanmadığı görülen Selçuk bu bildiri metninde, Râsîh'in hayatı hakkında bir paragraflık bilgi verdikten sonra şairin 9 adet eserini listeleyip kısaca bunlar hakkında bilgi vermiştir. Bunlardan hiçbirinin nüshasını kullanmayan araştırmacının şairin eserleri olarak kaydettiği son beş eserinin ismi sırasıyla "*Bülgatü'l-Ahbâb*, *Bülgatü'z-Zurefâ*, *Lûgatü'l Ahbâb*, *Büleğâtü'l-Ahbâb*, *Hülâsâ-i Bülgatü'l-*

Ahbâbi ve'n-Nevâdir” şeklindedir. Aynı eserler olarak değerlendirdiği bu isimlerin aynı eser olduğunu fark edemeyen Engin Selçuk, araştırmasının sonunda Balıkesirli Râsih’in Sofyalı Râsih ile karıştırılmasına değindikten sonra Bahattin Kahraman gibi Balıkesirli Râsih’e ait kıldığı “üstüne” redifli gazelin şöhretinden bahsederek çalışmasına son verir. Selçuk’un Balıkesirli Râsih ve eserleriyle ilgili verdiği bu bilgiler yine kendisi tarafından yazılan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*’ndeki maddede de olduğu gibi tekrarlanmıştır.⁵ Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında birçok defa zikredilecek bu çalışma çok ciddi hata ve noksanlıklarla maluldür.

Tespitlerimize göre Râsih ile ilgili son çalışma ise Selim Öner tarafından neşredilen “Balıkesirli Râsih ve Bülğatü’l-Ahbâb Adlı Eseri”⁶ başlıklı makaledir. Öner, üzerinde doktora tezini sürdürdüğünü belirttiği *Bülğatü’l-Ahbâb*’ı tanıtmaya çalışmıştır. Makalesinde kendisinden önceki kaynakları herhangi bir eleştiriye tabi tutmadan Râsih’in hayatı ve eserleri hakkında verilen bilgileri tekrarlamış, ardından da belli bir plan ve sistemden yoksun olduğunu düşündüğümüz bir şekilde birkaç alıntı yaparak eserin içeriğinden bahsetmiştir. Diclehan’ın çalışmasına yer verilmeyen makalede müellife atfedilen eserlere dair verilen bilgiler ikincil kaynaklar üzerinden verilmişken Râsih’in hayatı ve eserlerine dair, tanıtılmakta olunan eserin havi olduğu çok önemli bilgiler tespit edilip değerlendirilememiştir. Tanıtımı yapılan *Bülğatü’l-Ahbâb*’da Râsih’in iki eserine dair yer alan bilgilerin tespit edilememiş olması söylediklerimiz için kafi bir örnektir.

Râsih’e dair bu literatürü genel olarak bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekirse, öncelikle üzerinde durulması gereken husus, bu çalışmaların bir sahadaki bilimsel araştırmaların nasıl katlanarak olumsuz yöne doğru evrildiğini gösteren çarpıcı birer örnek olmalarıdır. Makalemizin ilerleyen bölümlerinde de ortaya konacağı üzere, Şakir Diclehan hariç Râsih ile ilgili bilimsel çalışma yapan araştırmacıların, araştırmalarının temel verilerini havi birincil kaynakları yani yazarın eserlerini kullanmadıkları görülmektedir. Konuyla ilgili ilk bilimsel çalışmayı yapan Şakir Diclehan, çalışmasını yaptığı dönemin şartlarına

⁵<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1377>

⁶ Bk. Öner 2019: 609-622.

göre nispeten daha titiz davranarak kuvvetle muhtemel Râsîh'in birçok biyografik malzeme barındıran *Bülgatü'l-Ahbâb* isimli eserini okumuş⁷ ve ona göre Râsîh'in eserleri hakkında önemli bazı bilgiler vermiştir. Ancak bu bilgileri maalesef hangi eserden ve hangi nüshadan verdiğini belirtmemiştir. Diclehan'dan sonra konuyla ilgili araştırma yapanların tamamı, Râsîh'in eserlerine dair bilgileri, birincil kaynaklara (yani eserlerine nüshalarına) ulaşmadan, buradaki bilgileri değerlendirmeye tabi tutmadan çalışmalarını ortaya koymuşlardır. En son yapılan çalışmada, konuyla ilgili ilk çalışmanın görülmemesi, üzerinde doktora tezi yapılan eserdeki önemli biyografik bilgilerin işlenip Râsîh ile ilgili mevcut bilgilerin tashih edilememesi⁸ oldukça düşündürücü bir durum ortaya koymuştur. Halbuki tarihsel araştırmalarda, özellikle de yazma kültürüne dayanan Osmanlı kültür ve edebiyat tarihine dair araştırmalarda, en ketumu da dahil olmak üzere her bir müellifin kendi eserlerinde kendisine dair bilgi ya da bilgi kırıntıları vereceği bu sahada çalışmaya başlarken ilk öğretilen usul bilgileri arasında yer alır.

Balıkesirli Râsîh'in Eserleri

Çalışmamızın başında tanıtıp değerlendirmeye çalıştığımız literatürde Râsîh'in eserlerine dair de bilgiler verilmektedir. Şakir Diclehan, herhangi bir kaynak bilgisi vermeksizin şairin 6 eserini sıralayıp bunlar hakkında kısaca bilgiler vermektedir. Râsîh hakkındaki ilk bilimsel çalışma olması ve sonraki birkaç çalışmaya da kaynaklık etmesi bakımından bu bilgileri aşağıda olduğu gibi vermek istiyoruz:

⁷ Çalışmamızın ilerleyen kısımlarında da görüleceği üzere, Râsîh'in *Bülgatü'l-Ahbâb*'ı birçok açıdan çok önemli bir eser olmakla birlikte şairin hayatı ve eserleri hakkında da önemli birçok bilgi barındırdığından bu eserin okunmuş olması Râsîh ile ilgili çalışmalar açısından kritik öneme sahiptir.

⁸ Akademik camiada ciddi bir rekabet bulunmakta olup özellikle metin neşri merkezli akademik çalışmalar yapmak isteyen araştırmacıların üzerinde çalıştıkları metni ilim alemine duyurma, böylece eser üzerinde çalıştığını kanıtlama yollarından biri de çalışılan eser üzerinde hızlı bir tanıtma yazısı yazmak olmaya başlamıştır. Bu türden tanıtma yazılarının anlaşılabilir bir yanı olmakla birlikte tanıtımı yapılan eserin hızlı bir okunmayla bile olsun baştan sona kadar okunmaması mucib-i hayrettir. Öte taraftan bu türden makale çalışmalarının "özgün araştırma çalışması" olarak değerlendirilmesinin yeniden gözden geçirilmesi gereken bir konu olduğunu düşünüyörüz.

Eserleri:

1. **Fâlû's-Saade:** Dinî bir eserdir. Hz. Peygamberden ve onun çihar yâr-i güzîninden bahseder.
2. **Bulğatü'l-Ahbab:** Adab-i muaşerete dair bir eser olup, nasihatları ihtiva etmektedir. Bu eserde şair yer yer hayatı ve mensup olduğu aile hakkında da bilgi vermektedir.
3. **Subhatü'l-Adam:** İnsanî davranış ve terbiye kurallarını havi bir ahlâk kitabıdır.
4. **Şehrengiz:** Böyle bir eser yazdığını söylemekte fakat bu eseri ele geçirmemiz mümkün olmamıştır.
5. **Serre men Ra:** Aşka dair bir risaledir.
6. **Divan:** İstanbul Kütüphanelerinde iki nüshası vardır ki bildirimizin esas konusunu bu divan teşkil edecektir. Muhteva bakımından hayli önemli olan bu divan bir na't (Hz. Peygambere övgü) ile başlamaktadır (Diclehan 1980: 98).

Diclehan yukarıda sıralayıp kısaca tanıttığı eserlerin kaynağı hakkında bilgi vermediği için tespit ettiği eserlerin nüshalarını görüp görmediği hakkında bilgi sahibi değiliz; ancak bildirisinin asıl konusunu teşkil ettiğinden Râsîh'e atfettiği divanın iki adet nüshasını kaydetmiştir. Yine *Şehrengiz*'in nüshalarına ulaşamadığı bilgisini de vermiştir. *Bulğatu'l-Ahbab* şeklinde kaydettiği esere dair verilen bilgilerden ise araştırmacının bu eseri görüp içeriğini okuduğu anlaşılmaktadır. *Şehrengiz* dahil diğer dört esere dair bilgileri nasıl elde ettiği konusunda maalesef bir bilgi yoktur; ancak bu tespitleri Râsîh'in *Bülğatü'l-Ahbâb* isimli eserinden yaptığı kuvvetle muhtemeldir.

Diclehan'dan sonra Balıkesirli Râsîh'e hasredilmiş bir makale yazar Bahattin Kahraman, *Osmanlı Müellifleri*'ni kaynak göstererek İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 391/7 numarada kayıtlı olduğunu söylediği *Divan*'ı yanında Diclehan'dan farklı olarak Edhem Fehmi Karatay'ın *Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nu kaynak vererek *Bürûcu'n-Nücûm* ile *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ve Rakîm* adlı eserlerini de tespit edip birer cümle ile tanıtımını yapar. Kahraman'ın *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'ni kaynak göstererek nüsha bilgisini verdiği son eser ise *Bülğatü'l-Ahbâb* adlı eserdir (Kahraman 2003: 68). Kaynakları arasında Diclehan'ın makalesi yer aldığı halde, Diclehan'ın yer verdiği eserlerden bahsetmeyen Kahraman'ın çalışmasında zikrettiği

eserlerden herhangi birisinin yazmasını gördüğüne dair bir işaret bulunmamaktadır.

Diclehan'ın makalesinden istifade ettiği anlaşılan Özge Öztekin ise Râsîh'in eserleri arasında *Fâliü's-Şa'âde*, *Bülğatü'l-Ahbâb*, *Şubhatü'l-Âdem*⁹ adlı eserleri saydıktan sonra asıl çalışma konusu olan divanı üzerinde durup tespit ettiği üç nüshası olduğunu belirtir.

Diclehan'ın makalesini kullanmadığını gördüğümüz Engin Selçuk ise gerek *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde yazdığı madde gerekse de neşrettiği bildiri metninde şaire ait 9 eser tespit etmiştir: *Dîvân*, *Fâliü's-Sa'âde*, *Vasf-ı Ashâb-ı Kehf ve Rakîm*, *Bürücü'n-Nücûm*, *Bülğatü'l-Ahbâb*, *Bülğatü'z-Zürefâ*, *Lûğatü'l-Ahbâb*, *Bülegâtü'l-Ahbâb*, *Hulasa-i Bülğatü'l-Ahbâbi ve'n-Nevâdir*.

Her iki çalışmada da bahsettiği ve nüshalarını verdiği eserlerin yazmasını gördüğüne dair bir ipucu tespit edemediğimiz Selçuk, büyük oranda ikincil kaynaklar üzerinden ve tespit ettiğimiz kadarıyla büyük oranda digital ortamda bulunan bazı yazma eser katalogları ya da veritabanlarından hareketle yukarıda söz konusu edilen eserleri tespit edip bunlar hakkında kısa açıklamalar yapmıştır. Ancak bunların ne kadar yanıtıcı bilgiler olduğunu çalışmamızın ilerleyen kısımlarında izah etmeye çalışacağız. Şimdilik sadece listede yer alan son 5 eserin tek bir eser olduğunu söyleyerek iktifa etmek istiyoruz.

Râsîh ile ilgili son çalışmada ise Diclehan'ın çalışması yine görülmemiş olup şairin eserleri hakkında şu bilgiler verilmiştir:

Râsîh'e ait olduğu düşünülen, kaynaklarda geçen en meşhur şiiri, üstüne redifli gazelidir (Salim 1315: 273; Tahir 1333: 188; Akkaya 2007: 25; Kahraman 2003: 69). Öyle ki asıl ününü kazandıran bu gazel olmuştur. Bunun dışında müellifin *Divan*, *Bürücü'n-Nücûm*, *Vasf-ı Ashab-ı Kehf ve Rakîm*, *Bülğatü'l-Ahbâb* adında eserleri de mevcuttur (Kahraman 2003: 68). *Vasf-ı Ashab-ı Kehf ve Rakîm* dışında Râsîh'in eserleri henüz çalışılmamıştır (Önler 2019: 612).

Yukarıda verilen bilgileri toparlayacak olursak Râsîh'e atfedilen muhtelif sayıda eser meydana çıkmaktadır. Ancak tuhaf olan Diclehan'ın

⁹ Âdem: Özge Öztekin, Diclehan'ın nasıl olduysa hataen "Adam" olarak kaydettiği bu kelimeyi (doğrusu Âdâb olacak) farklı bir hata ile kaydetmiştir.

makalesi dışındaki tüm çalışmalarda Râsîh'in eserlerine yönelik bilgilerin ikincil kaynaklardan tespit edilmiş olmasıdır. Hal böyle olunca Râsîh'in eserlerine dair mevcut bilgilerin çok büyük bir kısmı tashihe muhtaç görülmüştür.

A. Balıkesirli Râsîh'e Aidiyeti Kesin Olan Eserler

1. *Dîvânçe-i Tevârîh (Râsîh'in Mecmuası)*

Daha evvel herhangi bir çalışmada bahsedilmeyen bu eser, yaptığımız taramalara göre ilk defa bu çalışmada tanıtılmış olacaktır. Balıkesirli Râsîh'e ait olduğunu tespit ettiğimiz bu eser Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonunda 3473 numara ile kayıtlıdır. Eserin hemen başında yer alan ifade ve Râsîh'in bizzat kendi ifadesine bakıldığında bu eseri *Dîvânçe-i Tevârîh* olarak kaydettiyssek de eserin bir tarafıyla da Râsîh'in kendi elinden çıkmış olan mecmuası olarak değerlendirilmesi gerekir. Eserin Balıkesirli Râsîh'e aidiyetini tespit etmek zor değildir. Zira mecmuada yer alan Râsîh mahlaslı şiirlerin çoğunun başlığında "li-mü'ellifihî, li-muharririhî" gibi klasik Osmanlı telif geleneğinde müellifin genellikle kendisini kastettiği sözcük ya da ibareleri yer almaktadır (nev-güfte li-muharririhî, li-muharririhî'l-fakîr Râsîh, 47a). Ancak bunların dışında mecmuanın birkaç yerinde Râsîh, sadece mahlasını değil, onu diğer "Râsîh" mahlaslı şairlerden tefrik edeceğimiz ismini de açıkça zikretmiştir:

Tevârîh-i manzûme-i şettâ li-muharririhî'l-fakîr Râsîh Aḥmed bin Sinân Paşa bin Muḥammed Paşa (21a)

Bu fakîr ü ḥakîr Râsîh Aḥmed-i pür-taḫşîrûñ ...59a

Tüm bunlardan öte mecmuadaki metinlerin kahir ekseriyeti de Râsîh'e ait olup çok kuvvetle muhtemeldir ki bizzat kendi eliyle yazılmıştır. Bundan öte mecmuanın en başında 1b'de kayıtlı olan başlıktan mecmuanın bir divançe olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Mecmuanın tamamında hakim olan yazı karakteri ile yazılan bu başlıktan "*Dîbâce-i dîvânçe-i tevârîh-i manzûme-i rûḥ-efzâ-yı dilârâ ki mişli (...) ve ḫaṣîde-i mübâreke-i (...) aḫvâldür*" cümlesi yazılıdır. Buna göre mecmuanın sahibi/yazarı bu mecmuayı, aslen manzum tarihlerin bir araya getirildiği

bir eser olarak görmektedir. Nitekim mecmuanın içerik dökümü yapıldığında bunu teyit edici olarak mecmuanın neredeyse yarısını manzum tarihlerin işgal ettiği görülmektedir. Bunların kahir ekseriyeti Râsîh'e ait olmakla birlikte başka şairlere ait birkaç manzum tarih de yer almaktadır.

Râsîh'in bu eseri, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında müstakil bir eser olarak tanıtacağımız bir kaside ile başlar. 4b'ye kadar devam eden bu kaside, 12a-14b sayfaları arasında yeniden yazılmıştır. Râsîh tarafından yazılan bu kasidenin ikinci sefer yazımında "hâzihî muḳaddime-i ḳaṣîde-i Ğâyetü't-tebrîk der-beyân-ı enbiyâ-yı mürselîn..." başlığı vardır.

4b-12a arasında ise muhtelif hadiselerle yazılan manzum tarihler bulunmaktadır. 15a'dan 20b'ye kadarki bölümde mecmuanın sahibi Râsîh'in *Fâlü's-Sa'âde* adlı eserinde yer alan birkaç bölüme yer verilmiştir. Bu bölümlerde de manzum tarihler yer almaktadır. 21a-32a arasında ise Râsîh'in diğer manzum tarihleri yer almaktadır.

Mecmuanın 32a-33b sayfaları arasında ise Râsîh'in bir diğer eseri olan *Aydın Şehrengîzi*'nin mukaddimesi yer almaktadır. "Ḳaṣîde-i mübâreke-i ḥikmet-âmîz der-sitâyiş-i 'Oṣmân oĝlı Naşûḥ Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'i aḥvâli ehlihâ" başlıklı bu kaside üzerinde çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde duracağız.

Mecmuanın 34a-b sayfalarında "acibe" başlıklı ilginç tarifler yer alırken 35a-38a sayfaları arasında Râsîh'in birkaç şiiri vardır. Bunlardan birincisi "merḥûm 'Oṣmân oĝlı Naşûḥ Paşa şehîdiñ mersîye-güne ḳaṣîde-i târiḥ-nümün-ı belâĝat-meşḥûndır." başlığını taşımakta olup şairin hamisinin ölümü üzerine yazdığı bir mersiyedir. Bundan sonraki iki şiir ise Şehîd Alî Paşa'nın sadarete gelmesini tarihlendiren medhiye amaçlı şiirlerdir. "Terkîb-bend-i ĝarrâ der-sitâyiş-i 'Oṣmânzâde Naşûḥ Paşa" başlığını taşıyan şiir ise yine bir medhiyedir.

38b'de "Pendnâme-i 'Avnî Beg" başlıklı mesnevi nazım biçimiyle yazılmış bir şiirden sonra 44a'ya kadarki bölüm daha karışık bir yapıda ilerlemektedir. Bu bölümde Râsîh'in birkaç gazeliyle birlikte bazı fevâid ve başka şairlere ait birkaç şiir yer almaktadır. 44a'da bir sadaka biçimi anlatılmıştır. Buna göre sayfada bazı Nakşibendiyye meşayihinin ismi yazılıp altlarına akçe sayıları kaydedilmiştir. Bu izahata göre sadaka

yapılması salık verilmektedir. 44b'de kardeşinden Râsih'e gönderilmiş bir mektup sureti bulunmaktadır. "... birâderimiz merhûm u mağfûrun leh Dervîş Süleymân Baħrî ki evliyâullâhdan bir şaħş-ı mübârek idi mektûb-ı şerîf-i belâgat-ħalt-âmîzlerinden bir mektûb-ı feraħ-fezâdur, rahmetullâhi 'aleyh" başlığını taşıyan bu mektup, şairin biyografisi için çok önemli bir ipucu sunmaktadır.

45a'da Râsih'in kuş isimlerini saydığı 21 beyitlik bir şiiri vardır. 46b'de "*Mektûb-ı manzûme-i Şeyhülislâmzâde İshak Efendi*" başlıklı bir şiirden sonra bu mektuba cevap olduğu anlaşılan Râsih'in iki kıtası yer almaktadır. 47a-b'de Şeyhülislâmzâde İshak Efendi'nin neşredilen divanında da yer alan bir na'tı bulunmaktadır. 48a-b'de "neşâyiħ-i ħikmet-âmîz ki sultân-ı enbiyâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem cenâbları 'Aliyyü'l-murtażâyâ raziyallâhu 'anh tavsiye buyurmuşlardır" başlığını taşıyan metinde Hz. Peygamber'in Hz. Alî'ye yaptığı vasiyetlerin önce Arapça metinleri hemen peşinden Türkçeye tercüme yapılmıştır. 48b'den 50b'ye kadar dua metinleri ağırlıkta olup arada birkaç şiir yer almaktadır. Mecmuanın bundan sonraki kısmında ise ağırlıklı olarak Râsih'in çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde üzerinde duracağımız *Bülğatü'l-Ahbâb* isimli eserindeki bölümlerden aldığı parçalar yer almaktadır.

2. *Gâyetü't-Tebrîk / Kasîde-i Mübâreke*

Râsih'in yukarıda söz konusu ettiğimiz mecmuasında iki defa kaydettiği bu eseri kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. "Ĥamd ol Allâh'a ki_odur ħâlık-ı cümle eşyâ / Mâlikü'l-mülk ü kadîm-i vahîd ü bî-hemtâ" beyti ile başlayan bu uzun kaside remel bahrinin fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün vezni ile yazılmıştır. "Ĥaşîde-i Gâyetü't-tebrîk der-beyân-ı enbiyâ-yı mürselîn" şeklindeki başlığından da anlaşıldığı üzere bu eser asıl olarak peygamberleri konu almaktadır. Râsih 3 beyitten müteşekkil hamdele ve salve bölümünden sonra manzum olarak peygamberlere dair Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den rivayet ettiğini söylediği hadisi mealen nakledip akabinde bazı başlıklar altında peygamberlere dair bilgiler vermektedir:

‘iddet ü kemmiyyet-i mürselîn ‘aleyhimi’s-selâm

Beyân-ı vaşıyyet-i ehli’l-‘ulûm ‘alâ ehli’s-sünne

Beyânü’l-ihtilâfi fi kemmiyyeti’r-rüsül

Beyân-ı ulü’l-‘azm mine’r-rüsül

Beyân-ı mâhiyyeti’r-rüsül

Beyânu’r-rüsülü’l-mezkûrûn fi’l-‘Kur’ân

na‘t-ı maşşûşa-i seyyidü’l-beşer

Beyân-ı zıkr-i sâyir-i enbiyâ mine’l-mürselîn

Beyân-ı aşl-ı haqîkat-i risâlet-i Muhammediye ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm

Beyân-ı risâle-i Loqmân ve Zü’l-karneyn ve Hızır

Peygamberlere dair bu başlıklar altında bilgi veren Râsih kasidesinin sonunda aşağıdaki başlıklar altında meşhur Arap ve Acem şairlerinin isimlerini saydıktan sonra Rûm şairlerinden meşhur olanlarını sayar. Râsih’in listesinde yer alan şairler kendi döneminde yaşayan şairler olup edebiyat tarihi açısından bu isimlerin değerlendirilmesinde fayda vardır.

Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı ‘Arab

Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı ‘Acem

Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı hıttâ-i Rûm¹⁰

Bu başlıklardan sonra Râsih kasidesini bitirir gibi görünse de hatime gibi görünen beyitlerden sonra kasidesine aynı vezin ve kafiyede Hz. Yusuf’un kardeşlerinin isimlerini sayarak devam eder. “Beyân-ı ihtilâf-ı esmâ’ihim” başlığı altında bu isimlere dair ihtilaflara da değinen Râsih eserinin sonunda bu kasidesini yazarken başvurduğu kaynakları sayıp esas olarak Suyûtî ve Alî el-Kârî’nin rivayetine dayandığını belirtir.

Kaside sona erdikten sonra “der-Beyân-ı Aşl-ı Kaşide-i Mübâreke” başlıklı mensur bir izaha yer veren Râsih öncelikle kasidenin ismini “bu kaşide-i mübârekenüñ ism-i şerifi Gâyetü’t-tebrîk’dür” cümlesiyle kati bir

¹⁰ Şairin bu başlıkta Nâbî, Sâbit, Dürrî, Ânî, Hamdî, Vehbî, Künhî, Râşid, Şermî, Huldî, Fâyiz, Nahîfî, Sâkıb, Râgıb, İshâk gibi şairlerin isimlerini saydığı bunlardan birkaçını da birkaç sözcükle nitelediği görülmektedir.

şekilde tayin eder. Sonrasında ise esere kaynaklık eden rivayetlerin sahibini şu şekilde açıklar:

Hâlâ kaşîde-i mübârekeniñ ism-i şerîfi gâyetü't-tebrîkdür ve esmâ'-ı hâzerât-ı mürselin-i kirâm 'aleyhimu's-şalavâtu ve's-selâmîñ lügât-ı müte'addide üzere 'alâ ihtilâfi'l-aqvâl silk-i nazma keşîde kılınır. Muhtâr-ı imâm-ı hümâm Süyüfî hazretleriniñ ve kitâb-ı Esmâ'u'l-Aşfiyâ'sında ve imâm Sulţân 'Alî Qarî cenâbınıñ Nuḥbe-nâm kitâblarından intikâ[1] olunup gâliben ba'zı 'Arabî ve ba'zı 'İbrânî ve ba'zı Süryânî lügâtler ile ekşeri devr-i İbrâhîm Ḥalîl 'aleyhi's-selâmdan 'ahd-i hazret-i Mûsâ-yı kelîm şalavâtullâhi ve selâmuḥu ya'nî enbiyâ hâzerâtınıñ ekşeri benî İsrâ'il üzerine meb'ûş olmuşlardır. Enbiyâ ve rûsûl 'umûmunuñ cümleten ta'dâdı câyiz olmadığı hâlde cümle-i mürselinîñ ta'dâdı câyizdir ve üç yüz on üç olmalarına hadîs-i şerîf vâriddir. Ammâ 'amme-i enbiyâ on kerre yüz biñ veyâḥod on biñ veyâḥod on iki biñ veyâḥod müttefaḥun 'aleyh olan yüz yigirmi dört biñdir (14b).

3. Şehrengîz-i Aydın

Balıkesirli Râsih'in bu eserinden yine kendisinin verdiği bilgiler sayesinde haberdar olmaktadır. Kuvvetle muhtemeldir ki *Bülgatü'l-Ahbâb* adlı eserinden hareketle bu eserini tespit eden Diclehan, eserin varlığından kısaca bahsedip eserin nüshasına ulaşamadığını söylemekle iktifa etmiştir.¹¹

Râsih bu eserinden ilk defa *Bülgatü'l-Ahbâb* adlı eserinde bahsetmektedir. Eserin "**Bülgatün fi'l-mücerrebâti'l-muḥarrere**" başlıklı bölümünde insanların kabalığı ve kişisel bakıma önem vermemelerinden bahsederken sözü şu ifadelerle Aydın ili halkına dair yazdığı bu eserine getirip bunun adeta sebep-i telifini izah etmektedir:

Niteki Aydın ili halkınıñ ḥaḳlarında olan Şehrengîzimiz ebyâtından kıt'a:

¹¹ Büyük Türk Klasikleri'nde de Diclehan'dan naklen bu eserin ismi zikredilmiştir. Bk. *Büyük Türk Klasikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2004, C. 6, s. 393.

...

tetimmesi şehrengîzimizde görüle. İmdi ma'lûm ola ki hâlâ Aydın bölükbaşları zu'm-ı fâsidlerince bu ta'bîrât-ı habîse ile mevşûf olanlar câna ve başa kalmaz yigit ve bir it oğlu itdirdiler. Hâzelehumullâhu ve ne'ûzu billâhi min şürûrihim. Mü'ellif-i fakîr merhûm vezîr-i rahmet-maşîr 'Osman oğlu Nasûh Paşanıñ mazhar-ı hüsn-i nazarı olup ol vesîle ile ekser-i diyâr-ı Aydın manşubumuz ve ahâlîsi ahvâli ma'lûmumuz olmağla ol merhûm-ı mağfûruñ istid'âsı ve emr ü ilhâhıyla iki yüz beyden ziyâde ekser-i ahvâlini mübeyyin bir kaşîde-i nazîde ve medh ü senâsı ile ârâyîde ve âhiri işânu zîkr ile bir şehrengîz idüp ve ibtidâsında ol sencideniñ vaż'ı ve âhiri mezbûrânıñ ahvâli fakîr üç küheylân at ve günâgün eşvâb-ı fâhire ve biñ gurusdan ziyâde ihsânına mazhar olup hâlâ dūdman-ı du'âsında evkât-güzârımdır...(135b-36a).

Eseri hakkında cömertçe bilgi veren Râsîh'in ifadelerinden şehrengîzin Aydın ili halkının halleri hakkında olduğunu anlamaktayız. Râsîh eserini nasıl bir süreçte yazdığını da anlatmakta olup Osman oğlu Nasûh Paşa (ö. 1714)¹² ile Aydın ilinde görevlendirilmesi sırasında bu paşanın ısrarı üzerine iki yüz beyti aşkın bir kaside ile bunların hallerini anlattığını söyler. Şehrengîzini paşanın medhiyesi ile süslediğini ifade eden Râsîh, kasidesinin girişinde bahsi geçen memduhun vazını medhettiğini, sonrasında Aydın ili halkının hallerine yer verdiğini ifade eder. Bu şehrengîz karşılığında bahsi geçen paşanın cömert ihsanlarına nail olduğunu ifade ederken bunları teker teker sayar.

Râsîh'in *Bülğatü'l-Ahbâb* isimli eserinde, şehrengîzinden bahsi bundan ibarettir. Diclehan gibi biz de eserin müstakil bir nüshasını henüz bulmuş değiliz. Ancak yukarıda kısaca tanıttığımız mecmuasında Râsîh bu eserin önemli bir kısmına yer vermiştir.¹³ Mecmuanın 32a-33b sayfaları arasında yer alan beyitler şehrengîzin başından alıntılanmış olup bunların başına "*Kasîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyîş-i Osmân oğlu*

¹² Bu paşanın hayatını konu alan bir mezuniyet için bk. Eriş: 1966.

¹³ Şehrengîz türü üzerinde bir doktora tezi hazırlamakta olan Fatih Tıgılı, mevcut beyitleri üzerinden bu eseri şehrengîz türü bağlamında değerlendirdiği bir çalışma yürütmektedir.

Nasûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî'-i ahvâli ehlihâ" şeklinde bir başlık konulmuş, bu başlığın kenarına ise sayfaya dikey olarak ve daha iri harflerle "*Mukaddime-i şehrengîz-i Aydın İli*" şeklinde başka bir başlık konulmuştur. "Hikmet-i bâliğa-i hazret-i Hallâk-ı cihân / Kudret-i tāmme-i şānī'a zīb-i ekvān" beytiyle başlayan eser, remel bahrinin fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün vezni ile ve yazarının da ifade ettiği gibi kaside nazım biçimi ile yazılmıştır.

Râsih'in bu eseri öncelikle şehrengiz geleneğinin neredeyse bittiği bir dönemde kaleme alınmış olması dolayısıyla ayrı bir yere sahip olduğu gibi muhtevasının farklılığı dolayısıyla da klasik şehrengiz geleneği içerisinde farklı bir yerde durmaktadır. Zira şair şehrin güzellerinden ziyade Aydın ilindeki halkın kabalığını ve bunların yerel/kültürel özelliklerini yansıtmaya çalışmaktadır. Bu itibarla da tarihsel Aydın ağzı ile ilgili olarak bugün elimizde bulunan sınırlı malzemeye¹⁴ önemli bir katkı sunmaktadır. Eserin bu özelliğini göstermesi açısından şu beyti vermekle iktifa edeceğiz:

Muştafâ ismi ki mazmûm okınur med ile fâ
Mıştıfâ kesr ile hem vaqf ile söyler îşân (33a)

4. *Fâlü's-Sa'âde*¹⁵

Diclehan'dan başlayarak neredeyse tüm araştırmacıların -Bahattin Kahraman hariç- bahsettiği bu eserin Balıkesirli Râsih'e aidiyetinde şüphe yoktur. Nitekim yazar, eserin hemen girişinde ismini "... bu 'abd-i haķır ü 'âciz-i pür-taķşîr Râsih Aħmed bin Sinân Paşa bin Meħmed Paşa ... medīne-i Balıkesir'de tevellüd ..." (1b) şeklinde çok açık olarak verdiği gibi doğum yerinin Balıkesir olduğunu da ifade ederek her türlü şüphe ve karışıklığın önüne geçmektedir. *Fâlü's-Sa'âde*'nin Râsih'e aidiyetini teyit eden bir diğer veri de kendisine aidiyetini tespit ettiğimiz mecmuasıdır. Râsih bahsi geçen mecmuasında diğer eserlerinden olduğu gibi *Fâlü's-Sa'âde*'sinden de birkaç bölüme yer vermiştir.

¹⁴ Bk. Fikret Turan 2002: 369-87.

¹⁵ Eserin tanıtımı Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1593 numarada kayıtlı nüshasından yapılmıştır.

Eserin Râsih'e aidiyeti isabetli olarak tespit edilmesine karşın, muhtevası hakkında şu ana kadar kapsayıcı bilgilerin verildiğini söylemek güçtür. Diclehan "Dini bir eserdir, Hz. Peygamber'den ve onun çihar yâr-i güzüninden bahseder" (Diclehan 1980: 98) derken Engin Selçuk ise şu bilgileri verir:

Gizli ilimler, kehanet, tasavvuf ve tarikat¹⁶ [vurgular bize aittir] gibi konuları içeren eser 1106'da müellif tarafından 58 varak olarak ortaya konmuştur. Müellif hattı olan bu eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Barkod No:NEKTY10278 ve 133.3 yer numarasıyla kayıtlıdır. Eserin bilinen iki nüshasından biri Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 10 Hk 567'de, diğeri Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Timuriye 2611'de kayıtlıdır.¹⁷

Râsih hakkında en kapsamlı çalışmayı yapmış olmasına karşın, Selçuk'un onun *Fâliü's-Sa'âde* adlı eserinin muhtevası hakkında verdiği bilgileri hangi kaynaktan ve nasıl tespit ettiğini anlamak zordur. Ancak verilen bilgilerin çok da isabetli olmadığını söylemekte yarar vardır. Nitekim tüm eserlerinde kendisi ve eserleri hakkında nispeten cömertçe bilgiler vermekten geri durmayan Râsih de *Fâliü's-Sa'âde*'sinin girişinde eserinin yazılış sebebini izah edip muhtevası hakkında çok açık bilgiler vermiştir. Buna göre çocukluk yaşlarından eseri yazdığı yıllara kadar, tüm çabasını ilim tahsiline harcayan Râsih, ilim tahsili sırasında rivayetlerle çokça meşgul olmasından olsa gerek Allah'ın bir lütfu olarak Hz. Peygamber'i misal aleminde defalarca müşahede eder. Bu nimetin zikrini üzerine vazife addeden şair, yaklaşık 50 adet esere¹⁸ müracaat

¹⁶ Eserin konusunu yansıtmadığını düşündüğümüz bu bilgilerin nasıl tespit edildiğini bilmiyoruz; ancak <http://yazmalar.gov.tr/eser/falus-saade/102185> adresli veritabanında eserin konu hanesi için "gizli ilimler" ifadesi kullanılmıştır.

¹⁷ <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1377>

¹⁸ Râsih'in sahip olduğu bilgi ve donanımın yanında oldukça zengin bir kütüphaneye sahip olduğunu göstermesi bakımından başvuru bu eserlerden bir kısmına yer vermekte fayda vardır:

Mevâhibü'l-Ledünniyye, Ma'âricü'n-Nübüvve, Şevâhidü'n-Nübüvve, Hadâyiku's-Su'adâ, Muhammediyye, Tefsîr-i Teysîr, Esrârü't-Tenzil, Şerh-i Sünûsî, İhyâ'u Ulûm, Mesâbih, Câmiu's-Sağîr, Kadîhân, Tahâvî, Zahîre, Ravzatü'l-Ulemâ, Şerefü'l-Mustafâ, Mirsâdu'l-İbâd, Ünmûzecü'l-Lebîb fi Hasâyisi'l-Habîb, Dürrü'l-Menkül fi't-Teveessüli

ederek Hz. Peygamber'in cevâhir ü zevâhir-i nu'ût-ı şerîfe ve evsâf-ı münîfesini derleyip tanzim kıldığını ifade eder.¹⁹ Bu itibarla eserin asıl konusu Hz. Peygamber'in övgüsü ve vasıflarının zikridir.

Râsih eserini Sultân Mustafa (II) devrinde telif ettiğini belirtip bu padişahın kısa bir övgüsünü yaptıktan sonra eserini onun adına telif ettiği için ismini *Fâlû's-Sa'âde* koyduğunu ifade etmektedir.²⁰ Râsih eserinin tertibi hakkında bilgi verip, anâsır-ı erbaa sayısınca eserini her biri üç fasıldan oluşan dört rûkn üzerine bina ve bir hatime ile tekmil ettiğini dile getirir. Buna göre eserin tertibi şu şekilde gösterilebilir:

1. Rûkn

- a. Birinci fasl: Tevhîd-i Rabb-ı mecîd
- b. İkinci fasl: iftitâh-ı tehâmîd
- c. Üçüncü fasl: nu'ût-ı seyyidü's-sâdât ve senedü't-ta'âdât 'aleyhi efdalu's-şalavât ve li-küllü't-taḥiyyât beyânındadır

2. Rûkn

- a. Birinci fasl: feşâyiş-i Aḥmediyye
- b. İkinci fasl: Fezâyil-i Muḥammediyye
- c. Üçüncü fasl: Fezâ'il-i şalavât-ı Muştafavîyye 'aleyhi efdalu's-şalâti ve't-taḥiyye beyânındadır.

3. Rûkn

- a. Birinci fasl: ol ḥazret-i bâ-'izzîñ ... künye ve esmâ'-ı şerîfe ve elkâb-ı münîfeleri

bi'r-Resûl, Menâkıbu İmâm Ahmed b. Hanbel, Nutku'l-Mefhûm, Arâyisu Sa'lebî, Şerh-i Kitâb-ı Şaḥiyyât, Şerh-i Kasîde-i Bürde, Şerh-i Kasîde-i Silku'z-Zevâhir, Ravzatu'l-Ahbâb, Dakâyıku'l-Ahbâr, Mişkâtü'l-Envâr, Hayâtü'l-Hayavân, Kitâbu'l-İ'lâm fî Nüzûli İsâ aleyhi's-selâm, Menâsiku İbn İmâdî, Tenbihü'l-Enâm, Hilye-i Hâkânî.

¹⁹ "... ḥâl-i şuğrumdan ilâ yevminâ hâzâ selîkamı sâyiğ-i kudret ... taḥşîl-i 'ilm-i şerîfe sevğ etmekle virâyât u rivâyâtda iştiğâl eşnâsında feyz-i cenâb-ı Ḥaḳḳ'a ve luḫf-ı feyyâz-ı muḫlaḳa mazhar olup 'âlem-i mişâlde bi'd-defe'ât müşâhede-i cemâl-i bâ-kemâl-i Muḫammedî ... müyesser oldı (Esad Efendi 1593, 1b)

²⁰ ... ḥazretlerinin evân-ı kudûm-ı sa'âdet-lüzûm ve zamân-ı cülûs-ı ...me'nûslarında te'lif ve nâm-ı nâmilerine taşnîf olunmağın bu kitâb-ı mübâreki daḫı *Fâlû's-sa'âde* ismi ile tesmiye... (Esad Efendi 1593, 2a)

- b. İkinci fasl: şîfât-ı mübârekât ve mu'cizât-ı bâhirâtlarıyla memzûc şemâ'il-i şerîfe ve hilye-i laîfleri ve 'âlem-i ervâhda meşhûdiyyet ve meriyyetleri
  - c. Üçüncü fasl: Ahlâk-ı 'azîme ve etvâr-ı kerîmeleri ve huşbetü'l-vedâ'da ve gayrı maħalde vâkı' u vârid olan ba'zı mevâ'iz ve veşâyaları beyânında
4. Rûkn
- a. Birinci fasl: Hulefâ-i râşidîn .... Hâzerâtınıñ evşâf-ı fezâ'il ü şemâ'illeri
  - b. İkinci fasl: haşâyışleri
  - c. Üçüncü fasl: ba'zı hikem ü kelimât u mevâ'iz u âşâr u veşâyaları beyânında
5. Hâtîme: sa'âdetli ve şevketli pâdişâh-ı cihân ... hâzretleriniñ cülûs-ı meymenet me'nûslarına ve haţt-ı hümâyûn u hümâ-şu'ûn ve sa'âdet-maqrûnlarına ve zamân-ı şerîf ü evân-ı laîflerinde 'inâyet-i Rabbânî ve 'ârifet-i Sübhânî ile berren ve bahren sünûh u zuhûr iden fütühât-ı celîle ve te'yidât-ı celîleye muvâfık vücûh-ı hamse üzre günâgün târihler beyânındadır

Râsîh, eserinin sebab-i telifini, kaynaklarını, muhtevasını ve tertibini izah ettikten sonra eserini neden 12 bölüm üzerine bina ettiğini de 12 sayısı üzerinden birkaç açıklama ile izah eder. İncelediğimiz nüshasında *Fâlû's-Sa'âde'* nin yazılış tarihi kesin olarak kaydedilmemiş olsa da eserin sunulduğu padişah dikkate alınarak 1695-1703 yılları arasında yazıldığını söylemek mümkündür. Nitekim eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 10278 numarada bulunan nüshası müellif hattı olup 1106/1694-95 tarihini göstermektedir. Eserin Mısır Milli Kütüphanesi Timuriye 2611 ve Balıkesir İl Halk Kütüphanesi 567 numarada olmak üzere iki nüshası daha bulunmaktadır.

5. *Bürûcu'n-Nücûm*

İlk defa Fehmi Edhem Karatay'ın kataloğu ile haberdar olunan bu eser, Bahattin Kahraman tarafından da bahsi geçen makalesinde zikredilmiştir. Nüshasına ulaşamadığımız için eserin muhtevası

hakkında çok ayrıntılı bilgi veremiyoruz. Ancak bahsi geçen katalogda eserin başında yer alan şu ifadelerden yazarın adı açıkça “bu ‘abd-i keşîrî’l-ḥaṭâ Râsiḥ Aḥmed b. Sinân Paşa b. Meḥmed Paşa...” olarak verildiğinden eserin Balıkesirli Râsiḥ’e aidiyetinde bir şüphe yoktur. Katalogta verilen bilgiye göre eser ashab-ı kiram hakkında olup 1106/1694-95 yılında 5 makale olarak kaleme alınmıştır. Gerek mecmuası gerekse *Bülğatü’l-Ahbâb* adlı eserinde, eserlerinden cömertçe bahseden Râsiḥ bu eserinden hiç bahis açmaz.

6. *Bülğatü’l-Ahbâb*²¹

Balıkesirli Râsiḥ’e aidiyetinde çok fazla şüphe bulunmayan bu eser konuyla ilgili çalışmalarda Râsiḥ’e ait kılınup genellikle âdâb ve görgü kurallarına dair bir eser olarak tanıtılmıştır. Şakir Diclehan “Adab-i muaşerete dair bir eser olup, nasihatları ihtiva etmektedir” diye tanıtırken Bahattin Kahraman, “Görgüye dair kaleme aldığı mensur bir eserdir” şeklinde bir cümle ile eseri tanıtır. Hiçbir nüshasının görüldüğüne dair emare bulunmayan Engin Selçuk’un çalışmasında eser hakkında verilen bilgiler ise en hafif ifadeyle tuhaftır. Araştırmacı, Râsiḥ’in *Bülğatü’l-Ahbâb* isimli eserine yer verdikten sonra bu eseri andıran 4 ayrı eser daha sıralayıp bunlar hakkında teker teker şu şekilde bilgiler vermiştir:

5. *Bülğatü’l-Ahbâb*: Eserin bir nüshası, 172 varak olup 1118/1706 tarihinde yazılmıştır. Bu eser İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Barkod No:NEKTY03284 ve 8.001.5 yer numarasında kayıtlıdır. Diğer nüsha ise “İslâm Dini-Mevize ve Hutbeler²²” konulu olup Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Maâriḫ Mütenevviâtı Türkî 6’da kayıtlı ve 114 varaktan müteşekkildir.

²¹ Eserden yapılan alıntılarda İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491 numarada kayıtlı nüsha kullanılmıştır.

²² “İslâm Dini-Mevize ve Hutbeler”: Yazar bu ibareyi <http://yazmalar.gov.tr/eser/bulgatul-ahbab/110160> (20.05.202) adresli veritabanında eserin konu hanesi için yazılan notu aynıyla alarak oluşturmuştur.

6. *Bülğatü'z-Zürefâ*: Tasavvuf ve tarikatları konu edinen²³ bu eser, 114 varaktan ibaret olup Kahire'de Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümünde 9071 numarada kayıtlıdır.

7. *Lûğatü'l-Ahbâb*: Varlığını Muharrem Eren'in, Zağnos Paşa adlı eserinden öğrendiğimiz bu eserin adına başka herhangi bir kaynaktan rastlanılmamıştır.

8. *Büleğâtü'l-Ahbâb*: Görgüye dair kaleme alınmış mensur bir eserdir. Süleymaniye Ktp. No: 2246 ve İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. No: T. 8887, 8888, 8891'de kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

9. *Hulasa-i Bülğatü'l-Ahbâbi ve'n-Nevâdir*: Edebiyat araştırmaları ile ilgili olduğu bilinen bu eser, 163 varaktan ibaret olup 1118/1706 tarihinde yazılmıştır. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Barkod No: NEKTY01491 ve 8 yer numarasında kayıtlıdır. (Selçuk, 2014: 138)

Klasik Türk edebiyatı sahasındaki araştırmalar açısından şanssız ve esef verici bir durum arz eden bu bilgilerde önemli hatalar bulunmaktadır. Her şeyden evvel burada alt alta sıralanan ve 5 ayrı eser olarak telakki edilen eserlerin tamamı maalesef aynı eserdir. Öte taraftan tanıtma için kullanılan ifadeler de eserin içeriğine pek uygun değildir. Bahsi geçen çalışmada, yukarıda sıralanan eserlerin tanıtımı için verilen bilgilerin nasıl elde edildiğine dair bilgi bulunmamaktadır; ancak tespit ettiğimiz kadarıyla bu bilgiler yazmalar.gov.tr adresli veritabanından olduğu gibi alınıp kullanılmıştır. Çok ciddi hatalarla malul olduğu sahada çalışanlarca iyi bilinen bu bilgilere ve eser adlarının benzerliğine asgari düzeyde bile olsa eleştirel bakılmadığından böyle bir görünümün ortaya çıktığını düşünüyoruz. Eserin herhangi bir nüshası görülmediğinden olsa gerek eserin içeriği hakkında çevrimiçi veritabanlarında çıkan bilgilerin oldukça acemi bir şekilde kaydedildiği görülmektedir.

Eseri doğrudan konu alan son araştırmada da (Önler 2019) maalesef durum pek değişmemiştir. Bizzat *Bülğatü'l-Ahbâb*'ı tanıtma iddiasında

²³ Yazar, eserin konusunu belirlerken <http://yazmalar.gov.tr/eser/bulgatuz-zurefa/110647> (20.05.2020) adresli veritabanında konu hanesine yazılan ibareyi olduğu gibi kullanmıştır.

²⁴ *Büleğâtü*: Arapça sarf kaidelerine göre böyle bir seslendirmeye sahip kelime yoktur. Yazarın bu seslendirmeyi bir kaynaktan mı aldığı yoksa kendisinin mi bu şekilde okuduğu anlaşılamamıştır.

olan bu makalede eserin havi olduğu bilgiler tespit edilememiş alalacele birkaç alıntı ile kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Yapılan bu tanıtım, gerek Râsih'in hayatı ve eserlerine dair bilgilerin görülüp değerlendirilememesi gerekse de eserin çok farklı açılardan sahip olduğu hususiyetlerin asgari düzeyde bile olsa izah edilememesinden eserin önemini ortaya koymadığı gibi literatürdeki hataları olduğu gibi devam ettirmektedir.

İhtiva ettiği konular açısından kanaatimizce yazarın en önemli eseri olan *Bülgatü'l-Ahbâb* modern öncesi Osmanlı toplumunun zurefası ve halk kültürüne dair çok önemli bilgi ve belgeleri barındırmak bir tarafa bizzat yazarın kendisine dair de kıymetli bilgiler vermektedir.

Öncelikle *Bülgatü'l-Ahbâb*'ın tespit edebildiğimiz nüshalarının hiçbirinde yazarın sebab-i telifinin yer aldığı bir mukaddime bölümü bulunmamaktadır. Dolayısıyla eserin Balıkesirli Râsih'e aidiyeti giriş kısmından tespit edilememektedir; ancak günümüze ulaşan eserlerinde kendisi hakkında bilgi vermekte oldukça cömert davranan Râsih *Bülgatü'l-Ahbâb* adlı eserinde de ismini defalarca sadece "Râsih" mahlasıyla anmaktadır. Bununla da yetinmeyen şair, başka Râsih mahlaslı şairlerle karıştırılma imkânını yok edecek şekilde yine birçok kez Balıkesirli olduğu bilgisini verdiği gibi kendisi hakkında önemli başka biyografik bilgiler de vermektedir. Dolayısıyla eserin Balıkesirli Râsih'e aidiyetinde bir şüphe yoktur. Nitekim kendisine aidiyetini bu makale ile tanıtmaya çalıştığımız mecmuasında da Râsih, *Bülgatü'l-Ahbâb* isimli eserinden birçok pasaja yer verip bu eserini kendi sözleriyle tanıtmıştır.

Eserin muhtevasını ortaya koymadan evvel yapısını izah etmekte fayda vardır. Bu konudaki bilgiyi eserin müellifi bizzat kendisi vermektedir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi 1491 numarada yer alan nüshasının başına yazarı tarafından eklenen girişte, eserin "bülga" adı verilen 27 bölümden oluştuğu açıkça belirtilmiştir. Ancak yazarın her bir bülgayı "tetimme", "hâtıme" ... gibi alt bölümlere de ayırdığı görülmektedir.

Bülgatü'l-Ahbâb'ın hangi tarihte yazıldığına dair eserin başında ya da sonunda doğrudan verilen bir tarih yoktur. Ancak eserde bu konuda çok önemli ipuçları bulunmaktadır. Râsih "hâlâ" kelimesiyle eserini yazdığı anı ifade ederek III. Ahmed (saltanat dönemi: 1703-1730) ve Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'dan (ö. 1143/1730) bahsederek ya da "sâbıkan"

kelimesi ile bulunduğu zamandan önceki hadiselerle işaret ederek eserini yazdığı tarih aralığını önemli oranda daraltır. Ancak bundan öte Râsîh, eserinin dibacesinde Şeyh Murâd Efendi isimli bir zattan bahsedip “hâlâ sene işneyn ve şelâşîne ve mi'e ve elf Cemâziye'l-ülâsında Medîne-i Ebâ Eyyüb'da vefât ve Ebâ Eyyüb Hâlid-i Enşârî ... civârında defn olunmuşdur.” diyerek eserinin yazıldığı tarihi net olarak vermektedir. Buna göre eserin Mart-Nisan 1720'de yazılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Yaptığımız taramalar ve daha evvel yapılan araştırmalarda verilen bilgilerle göre eserin şu nüshaları tespit edilebilmiştir:

1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 3284.
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491.
3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 9660
4. Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi 1816.
5. Uppsala Üniversitesi O Nov. 622.
6. Mısır Millî Kütüphanesi Talat Türkî 6.

Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491 nüshasının başında diğer nüshalarda yer almayan bir giriş yer almaktadır. Râsîh tarafından yazıldığında şüphe bulunmayan bu girişin başlığında “hâzâ Mûlahhâş-ı Hülâşa-i Kitâb-ı Meserret-nişâb Bülğatü'l-Ahbâb...” şeklindeki bir ibare yer almaktadır. Buna göre eldeki nüsha *Bülğatü'l-Ahbâb*'ın tam hali değil de onun özetlenmiş bir nüshasıdır. Eserinin sonlarına doğru eldeki nüshanın özet olduğunu çok daha net olarak ifade edip ayrıntılar için okuyucu asıl nüshaya yönlendirmektedir.²⁵ Râsîh'in mecmuasında yer verdiği bir tanıtma bu bilgiyi daha da netleştirmektedir. Râsîh *Bülğatü'l-Ahbâb* isimli eserini şu şekilde tanıtır:

“Bülğatü'l-Ahbâb-nâm kitâbumuz ki Sübhatü'l-âdâb-nâm kitâb-ı le'âfet-nişâbumuzuñ şıkk-ı şânî[sî]dür, bir mu'kaddime ve bir hâtime ve otuz iki faşîle üzre müretteb ve müzekkâ bir kitâb-ı feraḥ-fezâ ve teraḥ-zâdur ve fi'l-ḥaḳîka müşriḥu(?)n-nüfus belki muzḥiku'l-'abûsdur hâlâ keşret-i küdüret ü vefret-i gumüm ve zâcret-i

²⁵ ... hâlâ bu mûlahhâşda bu bende ile iktifâ olunup taşriḥ u tafşilini nüsha-i aşla tettebbu'ile ḥavâle olunmuşdur... (126a)

hümûmundan .... .. şab‘-ı derrâk ve zihni çâlâk ikbâl itmek ile peygüle-i ihmâlde pertâbdadır; ancak bu maħalde feşâyil-i şelâşinden bir faşilesi şemşden zerre ve baħrden şatre nemşınca lehce-yi zurefâ-yı zamâne-ârâyiş için taħrîr olunmuşdur.” (Esad Efendi 3473, 62a).

Buna göre *Bülğatü’l-Ahbâb* aslında bir mukaddime, bir hâtime ve 32 fasîle adı verilen bölümden oluşmaktadır. Halbuki elimizdeki nüshaların tümü muhteva bakımından İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491 numarada kayıtlı nüsha ile aynıdır. Bu durum, eserin asıl versiyonu değil de mülahhas versiyonunun yaygınlaştığını düşündürmektedir. Tam da bu noktada yazarın yukarıda bahis mevzuu olan nüshanın girişinde, eserini bazı övücü ifadelerle niteleyip kendince değerini ortaya koyduktan sonra taassub ehli bazı kimselerin eserini yok ettiklerini söyleyip okuyucudan eserin çoğaltılmasını talep etmesi bir anlam kazanmaktadır. Acaba *Bülğatü’l-Ahbâb*’ın asıl nüshaları gelen tepkiler üzerine yok mu edildi? Bu soruya şimdilik net olarak cevap veremeyeceğimizi ancak yapılacak araştırmalarda bu hususa da dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmekle yetiniyoruz.

Bülğatü’l-Ahbâb’dan bahseden araştırmacılar bu eseri genellikle âdâb ve görgü kurallarını anlatan bir eser olarak tanıtmışlardır. Bu tanıtma eserin çok genel bir tanıtması olarak isabetli ise de eserin klasik âdâb türü metinlerden önemli oranda farklılaşan içeriği, Osmanlı toplumu ile halk dili ve kültürüne dair özgün taraf/larını da örtmektedir. Eserin muhtevasına dair bilgi vermesi açasından muhtasar²⁶ bir dökümünü vermekte fayda vardır.

Râsih eserinin dîbâce kısmında her şeyden evvel eserinin genelinde ele aldığı âdâb ve görgü kurallarının yönelik olduğu aristokrat zümresinin çerçevesini çizer ve “ekâbir” kelimesini ele alan uzunca bir mukaddime ile başlar. “Ekâbir”in çerçevesinin çizildiği dîbâce kısmından sonra ikinci bülğa²⁷ “ekâbir”e nasihatlere tahsis edilmiştir. Yazar bu

²⁶ Gerek çalışmanın hacmini aşmamayı gerekse de eserin daha ayrıntılı bir muhteva dökümü ile bu çalışmada tespit edilen eserlerinden hareketle Râsih’e dair biyografik bilgilerin tashihi bir başka çalışmada ele almayı düşündüğümüzden burada daha muhtasar bir özet verilecektir.

²⁷ Müellifin “dîbâce” kısmını birinci bülğa saydığı anlaşılmaktadır.

bölümde, devletlü birinin hizmetçi ve köle seçiminde nelere dikkat etmesi ve nelerden kaçınması gerektiğini yine örnekler vererek izah etmeye çalışır. Bu bölümün devamı olarak üçüncü bülgede müellif, güzel yüzlü hizmetçilere yapacakları hizmetler sırasında nasıl hareket etmeleri, sohbet meclislerinde nelere dikkat edecekleri konusunda tavsiyelerde bulunur.

“**Bülgatün fi neşâyihî'l-âmme**” başlığını taşıyan dördüncü bölümde ekâbire muhatap olacak sıradan insanlara nasıl hareket etmesi gerektiğine dair tavsiyelerde bulunur. Yarım sayfada oluşan beşinci bülgede bu nasihatlerine birkaçını daha ekleyen müellif, altıncı bölümde ekâbirin meclisi ve huzuruna çıkmak adabını ele alır. Yazarın buradaki muhatabı daha ziyade avâm olup giyim kuşam, hal ve hareket, mecliste nerede ve nasıl oturulacağı gibi konularda daha çok yapılmaması gerekenler üzerinden konuyu ele alıp böylece ekâbir adet ve erkanı hakkında bilgi vermeye çalışır.

Önceki bölümün tamamlayıcısı olarak gelen yedinci bülge “**Bülgatün fi'l-ekli ve's-şürbi ve şürbi'l-kaḥve ve't-tedhîni ve't-tebeḥḥuri bi'l-üdi ve'l-anber**” başlığını taşımakta olup bu bülgede Râsîh, mecliste iken yeme içme adabını söz konusu eder. Daha ziyade yapılmaması gerekenler üzerinden konuyu izah eden Râsîh bu kısımda dedesi, babası ve kendisi ile ilgili bazı anekdotlarla meseleyi örneklendirmiştir.

Sekizinci bülgede yeniden ekâbire dönen yazar bu sınıfa yönelik olarak daha evvel farklı zaviyelerden yaptığı nasihatlere meclis adabı çerçevesinde devam eder. Burada daha dikkatli bir dil ve üslup kullanmaya çalıştığı görülen Râsîh'in kendisini de bu sınıfa dahil etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

“**Bülgatün fi'l-kelimâti'l-mümevveheti'l-muzahrefe ve't-ta'bîrâti'l-ḥasene ve'l-kaḥiḥa**” başlıklı dokuzuncu bülge, avam dillerinde kullanılagelen sözlere hasredilmiştir. Bu itibarla halk dili, söyleyişleri, kültürü ve folkloru açısından oldukça önemli bir bölüme tekabül edilen bölümde yazarın “fi'l-ḥaḳîka şüretâ ma'nādâr kelâm fehmi olunmayup nâḳâr ve zârûri istimâ' olunur” demesine bakılacak olursa Râsîh'in bu türden söyleyişlere oldukça mesafeli durduğu anlaşılmaktadır.

“**Bülgätün fi’t-ta’bîrâti’l-ḥasenât**” başlığını taşıyan 10. bölümde yazar önce güzel bulduğu tabirleri sayıp dökmektedir. Tabirleri 12 kısma ayırıp bunları teker teker tanımlayıp yer yer de örneklendiren müellif, konunun ne kadar hassas olduğunu vurgularcasına insanoğlunun ahlakını düzelttikten sonra kendisine gerekli olan ilk şey “ıslâh-ı lisân”dır diyerek dilin doğru kullanımına²⁸ verdiği önemi ifade etmeye çalışır.

On birinci bülgada “Dünyanın zevki yiyip içip osurup sıçmaktır” gibi halk arasında yaygın olarak kullanılan argo sözlere, 12. bülgada da Hıristiyan kültürü açısından önemli olan “kızıl yumurta”dan bahsedilmiştir. 13. bülgada ise Râsih “gazûb ile halîm”, “çabuk ile tenbel” gibi biribine zıt anlamdaki mevzun kelimelerin uzunca bir listesini verip bunların asla yanyana gelmeyeceklerini ifade eder. Oldukça ilginç ve Osmanlı zurefasının Arapça özentisini göstermesi bakımından önemli olan 14. bülgada “küllü tavîlün ahmakun” yapısındaki Arapça mesel kalıbı kullanılarak 100 civarında Türkçeleştirilmiş yapıya yer verilmiştir.

On beşinci bülgâ ile farklı bir konuya intilak eden Râsih “**Bülgätün fî envâ’i eşnâfi’l-müferriḥât**” başlıklı bu bölümde kalbi ferahlatan şeylerden bahsetmiştir. Bu ferahlamanın rûhânî, cismanî ve ruhânî-cismânî olmak üzere üç şekilde olduğunu söyleyerek bunları; ferahlık verici vakitler, kişiler ve haller şeklinde tefrik eder.

“**Bülgätün fi’d-diyâseti ve envâ’-i eşnâf-i ü**” başlıklı 16. bölüm kitaptaki uzun bölümlerden birisi olup deyyusluk konusuna hasredilirken “**Bülgätün fî envâ’i’l-cünûn ve’l-mecânîn**” başlıklı 17. bölümde ise delilik türlerinden bahsedilmiştir. “**Bülgätün fi’l-cenâbeti ve elkâb-i cünüb**” başlıklı 18. bölümde cenabet türlerinden, “**Bülgätün fi’l-fi’li ve’l-fâ’ili ve’l-mef’ül**” başlıklı 19. bölüm ise oğlancılık ile ilgili isimlendirmeler ve bunların izahlarından bahsedilmiştir. Râsih bu bölümde öncelikle oğlancılara verilen isimlerin dökümünü yapıp tüm bu kelimelerin “puşt” kelimesiyle aynı anlamda olduğunu söyler.

Râsih eserinin 20. bölümünü “Kişi istemedüğü yirden hayır görmez”, “Eski dost düşmen eski düşmen dost olmaz” gibi ariflerin tecrübeye dayalı hikmetli sözlerine tahsis ederken 21. bölümü şarap meclisine hasretmiştir. Yazar bölümün başında şarabın ehl-i diller arasında çok

²⁸ Buradaki doğru kullanım ölçütünün ekâbir ve zurefâ ağzı olduğu unutulmamalıdır.

kullanıldığını ifade edip şarap türlerini sıralayarak şarabın zararları ve faydalarından bahseder.

“**Bülgatün der-beyân-ı ba'zı âdâb-ı mecâlis-i kibâr**” başlıklı 22. bölümde bir önceki bölümün konusu devam ettirilir. Bu başlıkta birkaç meclis ismi sayan yazar sonrasında bunlara dair teker teker izahat verir. “**Bülgatun der-Hulâşa-i tavşif ve netice-i ta'rîf**” başlıklı bölümde ise işret meclisinin adabından bahsedilmiştir. Bu bağlamda kaba saba sayılacak eylemler teker teker sayılıp bunlardan kaçınmak gerektiği anlatılmıştır.

“**Bülgatün der-beyân-ı duhân ve kahve-i Yemenî ve berş ve afyon ve ğubârî** i'tibâr u beng” başlıklı bölümde ise Râsih konuyu ayrıntılı değil de sadece bahsi geçen maddelerin zarar ve yararlarını kısaca anlatmakla yetineceğini ayrıntılı bilgi almak isteyenlerin Kâtib Çelebi'nin *Mîzânü'l-Hak fi İhtiyârî'l-Ahakk* adlı kitabına bakabileceğini söyler.

Bülgatü'l-Ahbâb'ın son bölümü “vasiyye”lere tahsis edilmiştir. Râsih burada farklı konularda bir ya da iki cümleden oluşan kısa vasiyyelere yer vermektedir. Eserin bu son kısmını bir nasihatname, bir vecizeler bölümü olarak değerlendirmek de mümkündür. Bunların çoğu yine ekâbire yönelik somut tavsiyelerdir. Bu bölümün sonunda Râsih imparatorluk coğrafyasındaki yerlerin halklarına dair yardımlarda bulduktan sonra Edirne, Bursa ve İstanbul'a dair kısaca bilgiler verir.

***Bülgatü'l-Ahbâb*'ın Önemi ve Değeri**

Râsih'in bu eserini önemli kılan özelliklerinden biri XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın ilk yarısındaki Osmanlı toplumunu, sosyal hayatını oldukça canlı ve realist bir biçimde tasvir etmesidir. Müellif, eserinde yer verdiği herhangi bir konuda bizzat yaşadığı dönem üzerinden örnekler vermektedir. Bu da eseri sıradan bir adab ve görgü kitabı olmaktan çıkarıp bahsi geçen tarihi aralık için önemli bir belge değerine çıkarmaktadır. Bunun için eserden birçok örnek vermek mümkündür; ancak çalışmamızın hacmini aşmamak için seçtiğimiz birkaç tanesini vererek iktifa edeceğiz.

Örneğin eserin dîbâce kısmında “sinnen” yani yaş cihetiyle “ekâbir” için IV. Mehmed zamanında yaşamış olan Köse Sivayuş Ağa, Pervîz Ağa ve Kör Alî Efendi'yi örnek verir. “Cismen” “ekâbir” olanlar içinse

Mehmed Paşa, şehremini Mûsâ Efendi ve müellifin ilm-i tecvidden hocası olan Muabbir Abdülkâdir Efendi örnek verilir. Müellif hocası Abdülkadir Efendi'nin bizzat kilosunu da verip onun ne kadar kilolu olduğu bilgisini vermektedir. Hocası 200 vakiyyeye ulaşmış ancak yaptığı perhizler neticesinde bizzat müellifin kendi evinde yaptığı ölçmeye göre hocasının 183 vakiyyeye düştüğünü ifade eder. Hocasının bizzat ağzından aktarımlarına göre onun bu aşırı kilolu olmasındaki rahatsızlığını aktaran Râsih, hocasının her an ölmeyi temenni ettiğini ifade eder. Râsih'in verdiği bilgiler doğrultusunda muabbir Abdülkâdir Efendi hakkında önemli ve nadir bilgilere sahip olduğumuzu söylemek mümkündür. Râsih'in bu bölümde bahsettiği üçüncü "ekâbir" ise "kadir ve menzilet ciheti"dir.

Râsih'in eseri sosyal hayat noktasında da çok önemli veriler sunmaktadır. "Cenâbet" bölümünde "cünüb-i hâin" maddesinde söz konusu edilen cezalandırma anlatısı, Osmanlı sosyal hayat çalışmaları bakımından mevcut bilgileri de destekleyici önemli belgeler özelliğindedir.

Bülğatü'l-Ahbâb'in en önemli ve şu ana kadar ihmal edilmiş bir özelliği de ihtiva ettiği önemli biyografik malzemedir. Râsih türlü vesilelerle neredeyse eserinin her bölümünde kendisinden bahsederek eseri "ben anlatısı"²⁹ sınırlarına çekecek kadar malzemeyle doldurmuştur. Bunlardan bir kısmına yer vermekte fayda vardır.

Baba tarafından kendisini Sinân Paşa b. Mehmed Paşa b. Hasan Paşa b. Ömer Paşa olarak şecerelendirir. Devrin muabbirlerinden bahsederken kendisinin de sözü geçer bir muabbir olduğunu ifade eder. Yine köklü bir aristokrat aileye mensup olduğunu ifade ederken ailenin Osmanlı hanedanı ile yakın ilişkisi olduğunu bundan ötürü hanelerine kırk kadar tuğ dikildiğini³⁰ söyler. Bu bilginin devamı olarak babasının kendilerini üç türlü hoca nezaretinde eğittiğini söyleyip bu bağlamda aldığı eğitimi

²⁹ Son zamanlarda Türkiye'de de rağbet görmeye başlayan "ben anlatı"larına dair giriş mahiyetinde okumalar için Cemal Kafadar'ın bir kitapta toplu olarak neşredilen makalelerine bakılabilir. Bk. Cemal Kafadar, *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, Metis Yayınları, İstanbul 2019.

³⁰ ???

ayrıntılı olarak anlatmıştır. (40b-41a) Eserinin hemen başında ise tecvid ilminde hocasının Muabbir Abdülkâdir Efendi olduğunu söyler. (1b)

Büyük kardeşinin Kırşehir'de ber-vech-i arpalık mutasarrıf olduğunu (97b), hacca gittiğini, bu yolculukta kendisine arkadaşlık edenlerin isimlerini zikrettiği gibi hac dönüşü bir kardeşine cinlerin musallat olduğunu, bunun beş yıl sonra vefat ettiğini ifade eder (149a). Örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür; ancak bunlar bile Balıkesirli Râsîh'in terceme-i halinin yeniden oluşturulması gerektiğini açıkça göstermektedir.

Râsîh'in eseri halk bilimi açısından yer yer eşsiz değerlerde veriler sunmaktadır. Onun eseri her şeyden evvel bir Türkçe atasözü, deyim ve söyleyişler sözlüğü olarak değerlendirilebilecek özelliktedir. Yazar çoğu zaman bahsettiği bir kavram ya da kelimenin Türkçe asıllı karşılığını, özellikle de halk arasında yaygın olan eşdeğerini verme eğilimindedir. Bunun yanında "durûb-ı Türki'de, edâ-yı Türki'de" gibi ifadelerle yine halk arasında yaygın olarak kullanılan atasözlerine de sık sık yer verdiği görülmektedir. Eserin bu önemli tarafını örneklendirmesi bakımından bu atasözü ve söyleyişlerden seçtiğimiz bir kısmını şu şekilde sıralamakta fayda vardır:

Aç esner, âşık gerinir uyuz divara süründür (44a)

Aç kurd koyun sürüsüne girer (135b)

Adam bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman çelebi didikleri (149b)

Delüye degenek, çobana sopa, sùhteye keşkül (101b)

Dime kim bu böyledir şu şöyle / sen bir seyircisin seyrânın eyle (54b)

Dişi arslan arslan değil midir? (93a)

Dünyâ bir böbrek yağdır aşk olsun yudabilene (104b)

Gemi kağıtta ve suyu bardakta (154a)

Gözüyle görmüş ve eli ile tutmuş gidi (83a)

Hayr san işine hayr gelsin başına (54b)

Helâl haram ver Allahım kulun yaramaz Allahım (71a)

Kurd konşısın incitmez (110a)

Küçük yerin hastası büyük yerin gidisi sorulmaya gelmiştir. (94b)

Malın aziz tutan kendi zelil olur (54a)

Niyet hayr ve âkıbet hayr (54b)

Önünden ardın ve ardından önün kör olmasın (95a)

Öyke ile kalkan zarar ile oturur ((133a)

Türke beglik vermişler dönmüş babasın öldürmüş (132b)

Türke eyülük yarasa öküze bıçak olmazdı (132b)

Ulular sözün tutmayan kilâblar gibi uluya kalmış (87a)

Kimi ağız özelliklerinden örnekler verilmesi, halk arasında yaygın olan argo sözlerin derlenmiş olması ve halk arasında yaygın olduğu söylenen bazı hikayelere yer verilmesi de eserin halkbilimle güçlü ilgisine işaret eden diğer unsurlardır. Eserinin delillerden bahsettiği kısmında Râsih, bazı delillerin evliya-yı kiramdan Kara Ahmed Sultan hazretlerinin makamına götürülüp tedavi edildiklerini kaydeder ki halk inançları bakımından önemli bir veridir. Râsih bu bilginin devamı olarak yine sözü kendisine getirip doğum yeri olan Balıkesir'e 5-6 saat yakınlıkta bulunan Kozca isimli bir büyük dağda medfun bulunan Mehmed Dede isimli bir velinin mezarına da bu gayelerle ziyaretler yapıldığını söyler.

Eserin halkbilim ve sözlükbilim ile ilişkilendirilmesini mümkün kılan bir diğer hususiyet de “kırlangıç oğlu”, “söz gölgesi”, “haşerâtü'l-üns” gibi zurefâ jargonuna da örnekler verilmiş olmasıdır.

Bülğatü'l-Ahbâb'ın önemli bir özelliği de Râsih'in dil konusundaki görüşleridir. Özellikle konuşma diline dair ifadeleri bu sahadaki araştırmalar için önemli veriler sunmaktadır. İnsanın ahlakını güzelleştirdikten sonra kendisine en fazla gerekli olan şeyin “ıslâh-ı lisân” olduğunu aktaran Râsih, dil kullanımında orta yolu tutmaktadır. Halk arasında yaygın olarak kullanılan söyleyişler ile bazı ağız özelliklerinin ekâbir meclislerinde dolaşıma sokulmasına şiddetle karşı çıkan Râsih, ukalalık yapıp sözlüklere muhtaç kelimeler kullanımına da karşı çıkar:

“... her kaçkı meclis olursa olsun fazl-fürüşlük olmak şanıp Kâmûs ve Ahterî lügatlerine muhtâc olacak belâgatlı sözler ki kalilü'l-istimâldir tefazzul şanıp söylemek 'ayn-ı beşâletdir. Ma'a hâzâ câ'izdir ki belki kendi gereği gibi ma'nâsın bilmeye.

‘Ale’l-ḥuşûş ki muḥâlif-i ḥükm-i semt-i erbâb-ı meclis ola,
kaḡâ’id-i naḡv ü şarf okudup ḡara süḡtelik ede.” (41a)

Râsih bu cümlelerin devamında Ebussuûd Efendi’nin *Galatât-ı Avâm*³¹ isimli eserinde “ḡilâl-i Türkîde şıfat u mevşûfa ve tezkîr ü te’nîşe ri’âyet beyne’l-fuzalâ ‘ayn-ı ḡabâḡatdir” (41a) dediğini hatırlatıp şu şekilde bir yolu teklif etmektedir:

imdi hemân ma’ḡûl u müvecceḡ olan ‘örf ü ‘âde-i nâsa münâsib olan edâlara i’tibâr üzre serî’an fehm olunmaḡ üzere tekellüm oluna (41a)

Bülḡatü’l-Aḡbâb’da Osmanlı coḡrafyasındaki ḡayr-i müslimlere dair de bilgiler verildiḡi görölmektedir. Bu anlamda Hıristiyanların “kızıl yumurta” âdeti üzerinde genişçe duran yazar Rumeli’de ḡayr-i müslim halk arasında yaygın olan korku hikayelerine de yer verir. Aynı şekilde Râsih birkaç vesile ile Rusça, Ermenice ve Arnavutça gibi birkaç metne yer verip bunları harekelemektedir.

7. Sübḡatü’l-Âdâb

Şakir Diclehan’ın hataen olsa gerek “Subḡatu’l-Adam” olarak kaydettiḡi bu eser ile ilgili bilgiler yine Râsih’in *Bülḡatü’l-Aḡbâb* adlı eseri ile mecmuasında yer almaktadır. Nüshasına henüz ulaşamadığımız bu eser ile ilgili *Bülḡatü’l-Aḡbâb*’da verilen bilgileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sübḡatü’l-âdâb-nâm risâlemüzden bu maḡalle münâsib olmaḡın ba’zı neşâyiḡ-i lâzime taḡrîr olunmuşdur... (48b)

Müellif-i Bülḡatü’l-aḡbâb Râsiḡ-i ma’ârif-şi’ârûñ te’lifâtından aḡsen-i te’lifât ‘add olunmaḡa aḡrâ Sübḡatü’l-âdâb-nâm risâlesi ki cümle-i âdâb u erkân-ı lâzime-i insânı câmî’ u ḡavîdür eyle ki ol risâle-i mübârekeye nâ’il ve müḡâlâ’asıyla behrever-i füyüz-ı âdâb olan erbâb-ı fezâ’il kemâl-i taḡsîn ile ... (39a-b)

³¹ Râsih eseri boyunca bu esere birçok kez müracaat etmektedir.

...cümle ādāba vuḳūf murād idenler Sübḫatü'l-ādāb-nām kitābumuzı müṭāla'a idüp ... (42a)

Mecālis-i kibār ve meḫāfil-i 'ālī-miḳdāra bi'l-vesāle ve bi'l-işāle tereddüdi olanlar için zıkrı sebḳ iden Sübḫatü'l-ādāb'dan birkaç neşāyiḫiñ ilḫāḫı daḫı münāsib ... (42a)

... tafşilin murād idinenler Sübḫatü'l-ādāb-nām kitābumuzı bulup tetebbu' ideler ... (137b)

...ve muḫarrir-i kitābuñ Sübḫatü'l-ādāb nām kitābı ki cemī'-i envā'-ı ādābı cāmī' u ḫāvīdür ele getirüp tetebbu' ile 'āmil olduḡuñ ḫālde maḫbūb-ı ṭibā'-ı ḫāş u 'ām olursun (155b)

Yazarın verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bu eser de *Bülğatü'l-Aḫbāb* gibi ādab konusunda kaleme alınmıştır. Ancak bu eser Bülğa'dan çok daha geniştir. Nitekim mecmuasında yer alan “Bülğatü'l-Aḫbāb-nām kitābumuz ki Sübḫatü'l-ādāb-nām kitāb-ı leṭāfet-nişābumuzıñ **şıḳḳ-ı şānī[si]dür,**” şeklindeki cümle de bu durumu daha da netleştirmekte olup *Bülğatü'l-Aḫbāb*'ın *Sübḫatü'l-Ādāb*'ın ikinci şıkkını oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

8. Sürre Men Re'â³²

Şakir Diclehan'ın hatalı olarak “Serre men Râ” şeklinde kaydettiği bu eseri Râsih'ten bahseden diğer kaynaklarda yer almamıştır. Daha evvel de ifade edildiği halde Diclehan'ın çalışması konuyla ilgili ilk çalışmalardan olmasına karşın, bu eserin yok sayılması anlaşılammıştır. Bunda Diclehan'ın bu eseri nasıl tespit ettiğine dair hiçbir bilgi vermemiş olması amil olsa gerektir.

Râsih'in bu eserini, bir diğer eseri olan *Bülğatü'l-Aḫbāb* isimli eserinden tespit etmekteyiz. Delilik ve delillerle ilgili bölümün girişinde

³² Eserin isimlendirmesi “Göreni sevindirir” anlamında olup Sâmerrâ tarihî kentinin bu ibareden türetildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bk. MUSTAFA DEMİRCİ, “SÂMERRÂ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/samerra> (21.05.2020). Râsih'in bahsi geçen şehre göndermede bulunarak eserine böyle bir isim vermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

müellif, aşka dair deliliklerle ilgili bu bölümde fazla bilgi vermeyeceğini, bu konuda bilgi almak için bu eserine gönderme yapar. Ancak gönderme yapmakla iktifa etmeyip bu eseri hakkında şu önemli bilgileri de vermektedir:

yigirmi cüz' kadar hacm ile müretteb lehçe-i 'Arabiyye ile bir kitâb-ı le'âfet-me'âbdur ve ol kitâb otuz iki faşl ve bir mu'kaddime ve bir hâtime üzere olup fi'l-cümle 'aşk ve 'âşık ve ma'sûkı beyân u ta'rîfde cümle-i hâlât-ı 'aşkı müzekkir ve mübeyyin ve mişli şahşına ve şahşî mişline münhasır ve muğannîdür hâlâ bu cerîdede tafşîli terk ve ol kitâbumuza havâle ile iktifâ olunmuşdur. (100b)

Râsîh aynı bölümde sözü getirip yine bu eserinden şu şekilde bahseder:

Müellif-i fakîr ahvâl-i 'aşk u 'âşık ve ma'sûkıda *Sürre men Re'â* nâmı yigirmi cüz hacm miqdârı 'Arabî terkîb ile bir kitâb tahrîr ve anuñ dercinde keyfiyyet ve hayşiyet ve mâhiyyetin nakîr u kıtmîr tezbîr ve hiç bir müşlki kalmamak üzere güyâ lisân-ı hâli kâle getürmek neciyle şerh u taqrîr itmişdür murâd idinen aña mu'fala'a müyesser olursa anuñla iğtinâ itsün (105a)

Bu bilgilere göre *Sürre men Re'â* adlı eseri, Arapça yazılmış olup 32 fasıl, bir mukaddime ve bir hâtime olarak düzenlenmiştir. Eser bütünüyle aşk konusuna hasredilmiş olup aşk, âşık ve maşuk kavramları tarif edilip açıklanmakta aşk ile ilgili tüm haller zikredilip beyan edilmektedir. Eser ile ilgili bilgilerimiz yine Râsîh'in verdiği bu bilgilerle sınırlı olup yaptığımız taramalarda böyle bir esere şimdilik rast gelmedik.

A. Balıkesirli Râsîh'e Ait Kılınan Eserler

1. Vâsf-ı Ashâb-ı Kehf ve Rakîm

Diclehan'ın çalışmasında yer almayan bu eser yaptığımız taramalara göre ilk defa Edhem Fehmi Karatay tarafından bir katalog çalışmasında yer almış (Karatay 1961: 334) sonrasında ise Bahattin Kahraman tarafından Râsîh'e ait bir eser olarak dolaşıma sokulmuştur. Bundan

sonra da yapılan birçok çalışmada Râsîh'e ait eser olarak literatüre geçmiştir. Bahsi geçen bu eser, 2013 yılında Hakan Yekbaş tarafından geniş bir incelemeyle birlikte *Divan şiirinde Ashab-ı Kelif ve Râsîh'in Ashab-ı Kelif Mesnevisi* adıyla neşredilmiştir (Hakan Yekbaş 2013). Yapılan bu neşirde eser ve yazarı hakkında verilen bilgilere göre daha evvel Balıkesirli Râsîh'e ait kılınan *Vasf-ı Ashâb-ı Kelif ve Rakîm* adlı eserin yine XVIII. yüzyılda yaşamış **Râsîh** (رأسح) mahlaslı bir şaire ait olduğu ortaya konmuştur. Yekbaş'ın bahsi geçen çalışmasının inceleme bölümünde de ifade ettiği üzere eserde geçen mahlas sözcüğü, yanlış bir okuma ya da dikkatsizlik eseri olarak hataen "Râsîh" olarak okunmuş, eserde yer alan tarihlerin sevki ile bunun Balıkesirli Râsîh olacağı düşünülmüştür. Genel olarak literatüre giren bir bilginin tashihi maalesef oldukça zor olur; nitekim elimizdeki eser de asıl yazarı tespit edilip ilim alemiyle paylaşıldığı halde hala Balıkesirli Râsîh'e ait kılınmaya devam edilmektedir. Râsîh'in *Bülğatü'l-Ahbâb*'ını tanıtmaya iddiasında olan son çalışmada durum daha da vahim bir hal almıştır. Makale yazarı söz konusu eseri Râsîh'e ait kılıp bu eserin neşredildiğini söyleyerek Yekbaş'ın çalışmasına kaynak vermiştir. Bahsi geçen neşri görmediği anlaşılan araştırmacı böylece Râsîh ile ilgili bu hatalı bilginin daha da yaygınlaşmasına sebep olmaya devam etmiştir.

2. Dîvân

Mevcut araştırmalara göre Balıkesirli Râsîh'in divan sahibi olup olmadığı belirsizdir. "Üstüne" redifli meşhur şiirin Balıkesirli Râsîh'e mi yoksa Sofyalı Râsîh'e mi ait olduğuyula doğrudan ilgili olan bu mesele çetrefilli ve uzun bir konu olup bu çalışmamızın hacmini aşacak niteliktedir. Bu çalışmada tespit ettiğimiz eserlerindeki bilgiler ile mevcut bilgilerin analiz edilerek öncelikle "üstüne" redifli gazelin bunu takiben de Abdullah Bulut ile Özge Öztekin'in çalışmaları sonucunda bu gazelin de yer aldığı 4 nüshası bulunan divanın hangi Râsîh mahlaslı şaire ait olduğu tespit edilmelidir. Biz bunu başka bir çalışmaya havale edip şimdilik Engin Selçuk'un Balıkesirli Râsîh'e ait divanın bir nüshası olarak gösterdiği (Selçuk 2014: 137) Atatürk Kitaplığı K. 93/1 numarada kayıtlı bulunan nüshanın görülüp incelenmemesinden kaynaklı bir hata

olduğunu bunun Enderunlu Râsîh'e (ö. 1838) ait divanın bir nüshası olduğunu ifade etmekle yetinelim.

Sonuç

Bu makalenin en bariz ve çarpıcı sonucu, birincil kaynaklardan hareket etmeden ve yazma geleneğinin tehlikeli alanlarını dikkate almadan yapılacak bilimsel bir araştırmanın dolaşıma sokacağı yanlış ve yanıltıcı bilgileri açık bir şekilde göstermiş olmasıdır. Bu itibarla bir kez daha yazma geleneği üzerine bina edilecek bilimsel çalışmalarda birincil kaynaklara başvurmanın çok kritik bir öneme sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Aynı şekilde oluşturulacak olan terceme-i hallerde klasik biyografik kaynaklar ile ikincil kaynakların yanında bizzat müelliflerin kendi eserlerine de müracaat etmenin ihmal edilmemesi gerektiği bu makale ile örneklendirilmeye çalışılmıştır. 18. Yüzyılda vefat eden Balıkesirli Râsîh'e dair yapılan araştırmaların çoğunda maalesef birincil kaynaklara başvurulmamasından dolayı mevcut literatürde onun hayatı ama daha ziyade eserlerine dair verilen bilgiler önemli oranda hata ve eksikliklerle maluldür. Bu çalışmada söz konusu hatalar tashih edilip eksikler tamamlanmaya çalışılmıştır.³³ Mevcut araştırmalarda; Balıkesirli Râsîh eserlerine dair titiz bir araştırma yapıp tüm eserleri tespit edilmediği gibi onun biyografisini oluşturmak için tespit edilen eserlerindeki bilgilere de müracaat edilmemiştir. Halbuki makalemizde ayrıntılı olarak tanıttığımız *Bülgatü'l-Ahbâb*'i ile yine ilk defa bu çalışmamızda tanıtılan mecmuası, Râsîh'in biyografisi, hayat anlayışı ve şahsiyetine dair önemli bilgileri ihtiva etmekte olup onun terceme-i halinin yeniden oluşturulmasını elzem kılmaktadır.

Yahya Kemal'den başlayarak sadece bir gazeli ile edebiyat tarihinde konumlandırılmaya çalışılan Balıkesirli Râsîh'e³⁴ dair bu algı, maalesef her seferinde olduğu gibi yazma eser kütüphanelerimizin yeterince taranmaması neticesinde verilen peşin bir hükümden kaynaklanmaktadır. Bu makaleyle birlikte Balıkesirli Râsîh, günümüze

³³ Yazma eser koleksiyonlarının kataloglanma süreci tamamlanmadığı için Balıkesirli Râsîh'e ait başka eserlerin tespiti çok şartıcı olmayacaktır.

³⁴ Bahsi geçen yazısındaki ifadeler dikkate alındığında Yahya Kemal'in Balıkesirli Râsîh'ten ziyade Sofyalı Râsîh'i kastettiği anlaşılmaktadır.

birkaç eseri ile mecmuası ulaşmış önemli bir Osmanlı müellifi olarak değerlendirilmelidir.

Râsîh'in bu makale ile tanıtılan eserlerinin her biri, üzerinde bilimsel çalışmaların yapılmasını gerektirecek önemli metinlerdir. Ancak *Bülgatü'l-Ahbâb* M. Kayahan Özgül'ün "Bir kütüphane köşesinde, yeni harflere aktarılmayı bekleyen ve bu gerçekleştiğinde bütün edebiyat tarihimizi yeni baştan yazmak zorunda kalacağımız bir eser olmadığından hakikaten bu kadar emin miyiz?" (Özgül 2015: VI) şeklindeki çarpıcı cümlesini sonuna kadar haklı çıkartan çok önemli bir eser olup en kısa zamanda tenkitli bir neşrinin yapılması elzem görünmektedir. Eser çalışmamızda kısaca yapılan muhteva dökümünden de anlaşılacağı üzere; dilbilim, halkbilim, sözlükbilim farklı disiplinler ile ekâbir ve zurefâ kavramları, XVII ve XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumu, aristokrat sınıfı, sosyal hayatı ve kültürü gibi konularda çok önemli bir eser olup farklı açı ve bağlamlarda ele alınmayı gerektiren bir niteliğe sahiptir.

Bu makalede tanıttığımız eserlerinde Râsîh'in "kendisi"ni cömertçe öne çıkaran bir müellif olduğu görülmektedir. Mecmuası ve *Bülgatü'l-Ahbâb*'ının ben anlatıları bağlamında da değerlendirilmeye elverişli metinler olduğunu düşünüyoruz.

Kaynakça

- AKKAYA, Hüseyin (2007), "Râsîh Bey'in 'Üstine' Redifli Meşhur Gazelinde İkilemelerin Kullanılışı", *Turkish Studies*, [Tunca Kortantamer Özel Sayısı I], II/3, 25-31.
- BULUT, Abdullah (1998), *Sofyalı Yusuf Rasih, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2004, VI.
- EREN, Muharrem (1994), *Zağnos Paşa*, Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- ERİŞ, Uğur, (1966), "Osman-oğlu Nasuh Paşa", Mezuniyet Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

- KARATAY, Fehmi Edhem (1961), *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- KEMAL, Yahya (2017), "*Râsîh'in Matla'ı*", *Edebiyata Dair*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- ÖNLER, Selim (2019), "*Balıkesirli Râsîh ve Bülğatü'l-Ahbâb Adlı Eseri*", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XX/37, 609-622.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2015), *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış: Eski Türk Edebiyatı*, Ankara: Kurgan Edebiyat.
- ÖZTEKİN, Özge (1997), "*Râsîh Dîvânı: İnceleme-Tenkitleli Metin, Özel Adlar Dizini*", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZTEKİN, Özge (2000), "*Yüzyıllarca Saklı Kalan On Define: Râsîh'in Defineleri I*", *Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları*, 1, 229-250.
- ÖZTEKİN, Özge (2001), "*Mahzenü'l-Esrâr'dan Defineler'e Nasihat Dolu Bir Yolculuk- Yüzyıllar Boyunca Saklı Kalan On Define: Râsîh'in Defineleri -II*", *Türkbilig: Türkoloji Araştırmaları*, 2, 118-128.
- Râsîh Ahmed Bey, *Fâlû's-Sa'âde*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Böl. 1593, 1b.
- SELÇUK, Engin (2014), "*Balıkesir'e Değer Katan Bir Şair: Râsîh Ahmed Bey*", *Uluslararası Balıkesir'e Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu, Balıkesir (07-08 Kasım 2013) Bildiriler*, 137-143.
- TURAN, Fikret (2002), "*An Eighteenth Century Ottoman Account of Aydın Dialect: Aydın Lügati and Its Linguistic Characteristics*", *Scholarly Depth and Accuracy: A Festschrift to Lars Johanson*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- YEKBAŞ, Hakan (2013), *Divan şiirinde Ashab-ı Kehf ve Râsîh'in Ashab-ı Kehf Mesnevisi*, İstanbul: Kitabevi.
- YÖNTEM, Ali Canip (1943), "Meşhur Bir Gazelin Sahibi: İki Râsîh", *Çınaraltı*, II, 10.